

Vennesla Historielag

Årsskrift 1999

Vennesla Historielag

Årsskrift 1999

Utgitt av
Vennesla Historielag
Desember 1999

Innhold:

Sosial boligbygging	4
<i>Av Olaf Ingebretsen</i>	
Litt om Storbrakkane og området der	8
<i>Av Trygve Jortveit</i>	
Brakkongane	19
<i>Av Trygve Jortveit</i>	
St. Hans feiring	32
<i>Av Sigfrid Witzøe og Inger Einstabland</i>	
"Skoene til Jerusalems skomaker"	33
<i>Et besøk i skomakerverkstedet til Mads Ellefsen Av Olaf Ingebretsen</i>	
Herre, ta i din sterke hånd.....	35
<i>Av Trygve Jortveit</i>	
Vennesla skule og Vennesla ungdomslokale-	38
<i>Et tilbakeblikk for ca. 60 år siden. Av Olav K. Eivindson</i>	
He dykken kjykken heime 'os dykken?	47
<i>Av Olav Jortveit</i>	
Labr og suss	61
<i>Språkprøve Av Olav Jortveit</i>	
Vennesla Historielag	64
<i>årsberetning for perioden 31. mars 1998 - 9. mars 1999 Av Sigfrid Witzøe</i>	

© Copyright Vennesla Historielag, 4700 Vennesla

Fotosats, paste-up: Scan Profil A/S, 4700 Vennesla

Trykt hos Nye Sørtrykk A/S på 100 gr. Miljøpapir fra Hunsfos Fabrikker.

Forord

Med dette foreligger det 15. årsskriftet for Vennesla historielag. Laget har sett det som sin oppgave å gi ut et lokalhistorisk skrift hvert år. Idet vi går inn i et nytt århundre er det med tilfredshet vi konstaterer at vi har lyktes i så måte. Med unntak av årene 1983 og 1989 har laget gitt ut et skrift hvert år siden det ble stiftet i 1983.

En vesentlig del av dette skriftet er viet livet i- og omkring storbrakkane i Graslia. Dette er og blir en viktig del av industribygdas krøniker. Om kort tid skriver vi et nytt århundre og distansen til denne biten av vår felles historie blir med et slag vesentlig større.

Redaksjonskomiteen, som i år har bestått av lagets styre, har derfor valgt å prioritere denne delen av vår historie i dette årsskriftet. En rekke personer har bistått oss med opplysninger, slik at det har vært mulig å gi et lite innblikk i det daglige livet i brakkemiljøet. Uten å nevne noen spesielt vil vi her takke hver enkelt for god hjelp underveis.

Hjertelig takk!

Vennesla i desember 1999,
for redaksjonskomiteen

Olaf Ingebretsen

Sosial boligbygging

av Olaf Ingebretsen

Helt siden arbeidet med å anlegge en papirfabrikk ved Småfossene på vestbredden av Hunsøya begynte, kom det en jevn strøm av fremmede mennesker til bygda. Først kom anleggs- og bygningsarbeiderne. Siden fulgte fagfolkene som skulle settes inn i produksjonen. Det var folk som hadde en bakgrunn i papirproduksjonen andre steder. Det var særlig fra østlandsområdene der papirproduksjonen var vel etablert. Men de ble også hentet fra fjernere himmelstrøk. Folketellingen av 1875 viser en svært sammensatt arbeidsstokk. Både Østerrike, Tyskland og våre to naboland, Sverige og Danmark, er representert blant arbeiderne ved Otterelvens Papirfabrik. Innvandring er derfor ikke noe nytt begrep i Vennesla. Det er like gammelt som fabrikkene. Noen reiste igjen etter en tid, mens andre slo seg til ro og ble værende i bygda. Dersom man går tilbake et par generasjoner, vil mange venndøler finne igjen sine røtter i andre land, spesielt i våre naboland. De som kom måtte ha tak over hodet, og noen fikk leid seg inn hos folk i bygda. Det var naturligvis noen kroner å tjene på det, men kapasiteten var begrenset og bedriften trengte folk. Behovet måtte dekkes på en eller annen måte. Slik oppsto boligbyggingen i bedriftens regi. Før århundreskiftet satte fabrikkene opp to store brakker på selve øya. Siden ble det bygd arbeiderboliger på østsiden av elva. Da boligene sto ferdig var standarden langt over det som var vanlig i bygda. Etterspørselen var stor hos fabrikkarbeiderne. Ja, faktisk større enn fabrikkene kunne etterkomme. Tildelingen ble gitt etter et system basert på en sosial vurdering og etter ansiennitet. Det kunne resultere i at mange sto på venteliste i årevis før de fikk plass. Det ble atskillig bedre da Vennesla Kommune kjøpte den første parsellen i Moseidmoen i 1917. Med rimelige tomtepriser og kommunal lånegaranti ble det overkommelig for fabrikkarbeiderne å bygge sine egne boliger. I dag er de fleste arbeiderboligene borte.

Noen ble revet for å gi plass til andre og mer hensiktsmessige bygg. Andre fordi de var saneringsmodne, men boligene er og blir en del av vår lokale historie. Av den grunn kan det være av interesse å se nærmere på de to store boligkompleksene som lå i Graslia.

Storbrakkane

Man må sannsynligvis ha noen år på baken dersom man skal huske de to store brakkene i Graslia. "Storbrakkane", som de ble kalt i daglig tale, lå omtrent der Helsehuset ligger i dag. De ble bygd av Hunsfos Fabrikker for ca 80 år siden. I tillegg til "storbrakkane" bygde fabrikken en rekke tomannsboliger langs riksvegen. Gjennom en årrekke var de bebodd av fabrikkens arbeidere, men på slutten av 1960 årene avhendet Hunsfos sine eiendommer i Graslia. Tomannsboligene er fremdeles intakt og ligger langs veien som i dag blir kalt Sentrumsveien. De ble solgt til fabrikkens arbeidere. Men de to store brakkene, brakke nr. 9 og 10, eller Husby 9 og 10 som det heter i offentlige papirer, ble overtatt av Vennesla kommune i to omganger. Kommunen kjøpte først grunnen rundt brakke nr. 10. Den ble revet ganske raskt etter overtakelsen for å gi plass til Helsehuset. Brakke nr 9, den sto omtrent der boligblokka sør for Helsehuset ligger i dag, var bebodd av tre familier så sent som i 1970. Leieforholdene var imidlertid under avvikling. De tre familiene ventet på å flytte inn i en av boligblokkene som var under oppføring i Rundåslia. Brakka var ikke vedlike holdt på flere år og bar naturligvis preg av dette. Den var i sterkt forfall. I 1969 ble Vennesla kommune tilbudt resten av arealene til eksproppiasjonstakst. Den 18. mai 1971 aksepterte kommunestyret tilbudet. Bygningen ble revet samme året, og dermed var en epoke i bygdas sosiale historie definitivt slutt. Som nevnt var brakka i sterkt forfall og Venneslaposten kommenterte dette slik: "De to store boligene har ikke vært noen pryd for Vennesla sentrum, spesielt ikke de senere årene etter at bygningene ble kondemnert og vedlikeholdet innstilt. Derfor er det ingen som gråter over at de forsvinner. Tvert i mot, de har etter hvert fått et visst preg av slum over seg og

det er gledelig at de nå skal erstattes med høyverdige blokk- og rekkehusleiligheter".

Venneslaposten hadde naturligvis rett. Forfallet hadde satt sitt preg på bygningene. Dessuten tilfredsstilte de neppe kravene til bolig standarden på 1970-tallet, men i rundt regnet 50 år var de bolig for fabrikkens arbeidere med sine familier. Gjennom disse årene var det mange som i kortere eller lengre perioder bodde her. Det er derfor grunn til å tro at ganske mange venndøler kan føre sine røtter tilbake til "storbrakkane" i Graslia. Den første bygningen ble oppført i 1917 av materialer fra en brakke som tidligere hadde stått på Hunsøya. Den lå der kontorbygningen ligger i dag. Den andre brakka ble bygd to år senere. Det var etter måten et stort byggeprosjekt og det var byggmester Karl Rakkestad som sto ansvarlig for begge bygningene. Til å begynne med var det 16 leiligheter i hver brakke. Det var 14 to-roms leiligheter fordelt på to plan. I tillegg var det 2 en-roms leiligheter i loftsetasjen. Bekvemmelighetene var kanskje ikke så store, men leia var lav. Leietakeren betalte kr 8 pr. måned for en to-roms og kr 6 for en en-roms leilighet. I tillegg var det en del andre bygninger. Til hver brakke var der et felles bryggerhus med vaskerom, tørkeloft og en stor vedfyrt bakerovn. Vaskerommet og bakerovnen ble benyttet etter et tørnsystem. Dessuten var det en lang uthusbygning som rommet vedbod og utedass til hver leilighet. I den første tiden var det ikke innlagt vann. Vannet måtte bæres både inn og ut og hentes fra en vannpost ute på gårdsplassen. Noen år senere ble det lagt inn vann til leilighetene i første etasje, men ikke til annen og tredje etasje. Begrunnelsen var visstnok at man var redd vannet skulle fryse fordi det måtte føres opp gjennom gangene. Senere ble vannet ført fram til alle leilighetene. I årene 1936-38 ble boligene renoverte. Den største forandringen var at noen leiligheter ble bygget om til tre-roms leiligheter. Samtidig ble husleien regulert. Nå ble leien for en tre-roms satt til kr 15 pr. måned, kr 12 for en to-roms og kr 10 for en ett-roms. Siden ble husleia år om annet regulert. De siste som bodde her betalte kr 35 for de største leilighetene.

I 1930-årene brukte bedriften årlig kr. 2000 til vedlikehold.

Oppussingen i leilighetene måtte leietakerne sørge for, men fabrikkens betalte materialene. Som en kuriositet kan det nevnes at bedriften refunderte utgiftene til tapet med kr 1 pr. rull.

Det sto leietakeren fritt hvor mye vedkommende ville legge i tapetene, men det overskytende måtte naturligvis leietakeren betale selv.

I 1971 var brakkene borte. Rivingen ble neppe ansett som noe tap, men de som vokste opp her vil sannsynligvis tenke tilbake på noen trivelige år i et stort fellesskap, eller som det ble sagt: "Det var som å være i barnehagen hver eneste dag".

Litt om Storbrakkane og området der

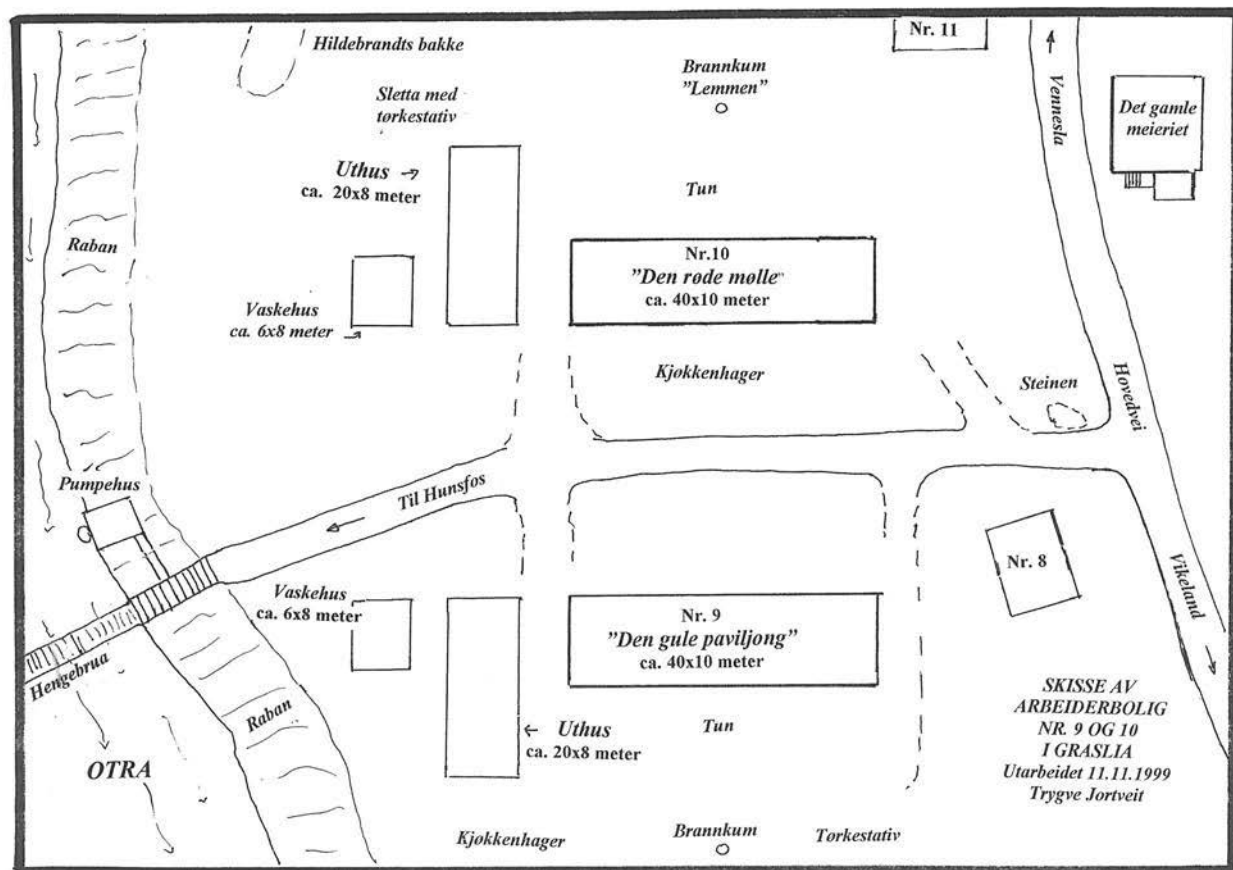
Av Trygve Jortveit

Storbrakkane var bygd på morenegrunnen i Graslia ca. 100-200 meter syd for Barselbekken. Der, mellom hovedveien og elva, der meinte ledelsen på Hunsfos det ville vere greitt å bygge for sine arbeidere. Der var sentralt i forhold til sentrum, og veien til fabrikkene var kort. Med bru øve elva kunne arbeidsveien bli endå kortare. Så var der så lett å grave. Boligane kunne derfor byggjes uten store kostnader til sprenging av tomt og kjellar.

Det ser ut til at ledelsen på Hunsfos satte høge krav til boligane ved planlegginga. Dei skulle ha ein standard som var høg. Og det fekk dei. Ja, eg vil våge å seie at standarden på boligane i Graslia blei bedre enn på boligane elles i Vennesla på den tida dei blei bygd. Der blei bygd eget vannverk og eget kloakkanlegg for boligane. Vannet pumpa dei frå brønn ved elva. Det sandfiltrerte vannet var av høg kvalitet. Kloakken gjekk i røyr ut i elva lenger nede. Så blei der bygd uthus med vedskjul og utedo, vaskehus eller bryggerhus med vedfyrte bryggerpanner eller vaskegryter og store vaskestamper. I bryggerhuset var der au store vedfyrte bakerovner.

Me har dessverre dårlig med tegninger av byggane. Billedmateriale frå brakkane er det au dårlig med. Det eg har å se på her eg sitter og skriv på PC-en er ein kopi av ei gammel tegning av grunnrisset av boligkomplekset med veier samt vann- og kloakksystemane inntegna. Så har eg eit heller dårlig flyfoto som antagelig er tatt midt i femtiåra.

Ut frå desse og ut frå samtaler eg har hatt med folk som har budd i brakkane og folk som var i nærkontakt med dei som budde i der, har eg nedenfor prøvd ved skisser og ord å gje dykk et bilede av Storbrakkane, området der og livet der. Emnet er så stort at det eg skriv føler eg bare er ei lett kرافsing i ei overflate. Bare om det sosiale livet der burde der ha vore skrive ei bok.

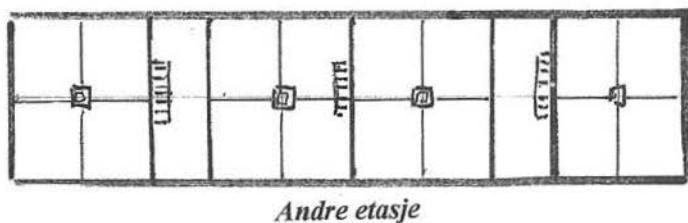
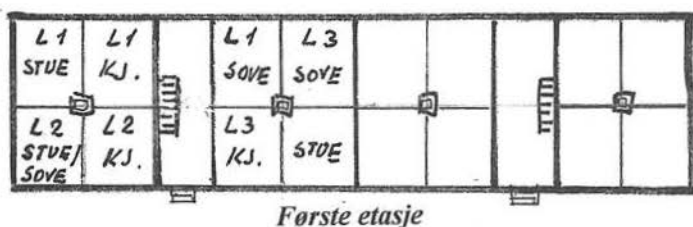
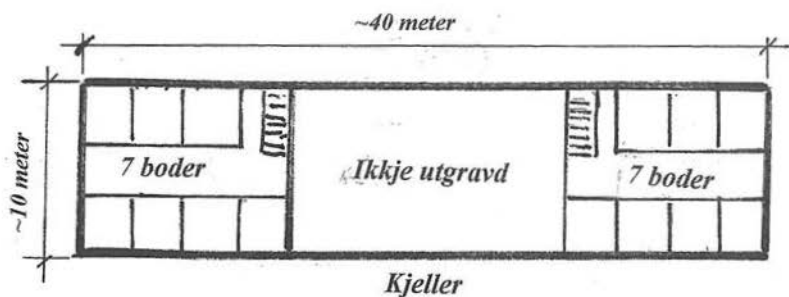

Flyfoto av Storbrakkane. Nr. 9 står nærmest. Til venstre for Storbrakkane står uthusane og til venstre for dei igjen vaskehusane eller bryggerhusane.

”Den gule paviljong” og ”Den røde mølle”

Brakke 9 var gulmalt og blei kalt ”Den gule paviljong” mens Brakke 10 som var rødmalt, blei kalt for ”Den røde mølle”. Dei ytre målane på desse bygga var ca. 40x10 meter. Bortsett frå at byggane var nærmast speilvendt, så var dei like. Der var delvis utbygd kjellar, to fulle etasjer og ein tredje etasje med to leiligheter og tørkeloft.

Etter samtaler eg har hatt med Bjørn Gunnufsen og andre som har budd i Storbrakkane, har eg prøvd å lage ei skisse som viser åssen rominndelinga var i kjellaren og i etasjane øve. I fleire år etter bygginga var der 14 leiligheter i hver av Storbrakkane. Me skal se litt nærmare på rominndeling og slikt. Me begynner i kjellaren og ender på loftet.

Etasjane og rominndelinga i storbrakkane.

Kjellaren

Som dykk ser av skissa her var der bare utgravd kjellar i hver ende av Storbrakkane. I kjellaren var der ei bod eller husholdningskjellar til hver av leilighetane. Der var 7 bodar i hver ende av bygget – 14 til sammen.. Kjellerbodane var utstyrt som vanlig var på den tida me ikkje hadde kjølerom, kjøleskap eller frysebokser. I hver bod var der potetsbinge og hyller. I hyllane sto der gjerne rader med søltetøyglass og saftflasker.

Første og andre etasje

Der var to innganger til første etasje. Det er lett å se på bildet. Innenfor inngangen var der ei romslig gang med dør inn til leilighetane som låg på hver side av ganga, med trapp ned til kjellaren og trapp opp til andre etasje.

I begynnelsen var der 6 leiligheter i hver av dei to fulle etasjane. På skissa har eg tegna inn dei tri leilighetane som låg i den eine halvparten av første etasje. Leilighetane har eg kalt L1, L2 og L3. To av dei tri leilighetane hadde tri rom: kjøkken, stue og soverom. Den tredje leiligheten hadde bare to rom. I andre enden av etasjen var inndeling i leiligheter og rom speilvendt men elles likt.

Rominndeling i andre etasje var lik den i første. Det vil seie at der au var 6 leiligheter. Frå gangane i andre etasje var der trapp opp til loftet.

Etter noen år blei antall leiligheter i hver av Storbrakkane redusert til 10. Det blei gjort på den måten at dei kutta ut dei 4 to-roms leilighetane slik at alle leilighetane i første og andre etasje fekk fire rom. Ser me på skissa av desse etasjane, vil me skjønne at det var ei møye bedre løysing.

Tredje etasje – loftet

I tredje etasje, eller på Loftet som dei kalte det, var der ein leilighet i hver ende. Dei rommane som låg på enden av bygget hadde som

dykk ser vindu i gavlen. I kjøkkenane var der kvist i taket. Det au er lett å se på bildet.

I det store rommet mellom dei to leilighetane var der strekt klæsnorer der alle kunne tørke tøy.

I det rommet kom der opp to piper. Ut mot kantane av dette rommet - under skråtaket - var der 14 kott, ett til hver leilighet.

Oppvarming

Alle leilighetane blei varma opp med ved. Der var 4 piper i hver av Storbrakkane. I hvert kjøkken var der vedfyrt komfyr, mens der i hvert av dei andre rommane var etasjeovner. Veden måtte dei hente i uthuset.

Som ellers i Vennesla på den tida hadde få av dei som budde i Storbrakkane råd til å kjøpe ved. Dei samla sammen ved på mange slags vis. Dei fleste fekk avtalt med ein skauier om å få lov til å ta greiner, topper og anna ryddingsved. Så hogde dei ferdig veden og fekk den heim enten med ei handkjerre eller på ryggen. Andre fiska søkkingar eller tok bråd i elva. Det å fiske søkkingar eller synketømmer til ved var vanlig langs Otra. Mange henta sin vinterved på den måten. Å pele bråd i elva var au vanlig. Under si lange ferd nedetter dalen brakk av og til noen av stokkane i fossane. Desse avbrekte bitane av stokkane kalte me bråd.

Vann, kloakk, renovasjon, reinhold

I begynnelsen var der ikkje lagt inn vann til hver leilighet. Då var der bare ei vannkran ved hver inngangstrapp. Eg har dessverre ikkje funne ut hå henne dei då tok vannet frå. Pumpehuset og vannfilteret ved elva blei bygd noe seinare. Då blei der lagt inn ei vannkran i hver leilighet. Og det var stort til å vere i Vennesla. Vannkranane var naturleg nok plassert over utslagsvasken i kjøkkenet. Vannverket for Storbrakkane dekte au vannbehovet i boligane nr. 7 og 8 samt i Solvold – huset der Ettervernsenteret er nå.

Noe anna som au var spesielt for desse boligane var at der var brannkummer. For brannsikkerhetens skyld blei det som ein del av vannverket plassert ein brannkum i utkanten av tunet framføre hver av Storbrakkane. Eg har tatt dei med på skissa av området der. Brannkummane sto nemlig sentralt i bånnanes hverdag. Dei var ynda lekeplasser. Brannkummen som hørte til nr. 10 hadde til og med eget navn. Den blei kalt for Lemmen.

Kloakksystemet for Storbrakkane dekte dei samme boligane som vannverket. I Storbrakkane gjekk der kloakkrøyr frå hver leilighet og frå bryggerhusane. Kloakken blei til slutt samla i et 12-tommers rør med utløpet i elva nedenfor nr. 9.

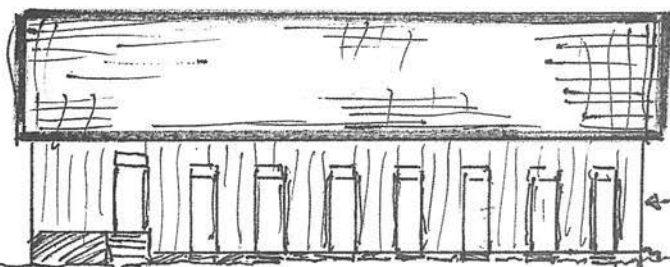
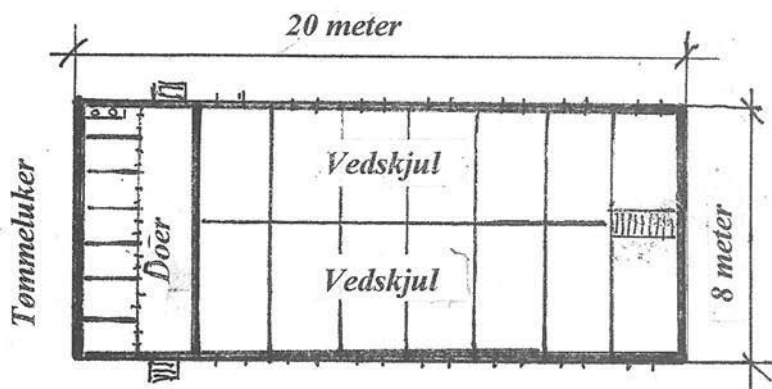
Det me i dag kaller søppel besto mest før av skrellinger, blekkbokser og av og til knuste glass og tomflasker. Alt brennbart avfall havna som regel i ovnen. Skrellingane eller matavfallet blei kasta i bøtter eller spann. Som regel brukte dei ei zinkbøtte eller et sirupspann i hver leilighet. Med jevne mellomrom blei skrellingane henta av folk som hadde griser. I Storbrakkane var det Emil Hildebrandt og seinare Grødum inne på Breimyr som henta skrellinger. Anna søppel blei lagt i store dunker som var plassert i enden av bryggerhuset. Rotteplaga var stor. Derfor var desse dunkane støpt og hadde hengsla luker på toppen.

Reinholdet av såkalte fellesareal, trapper og ganger og slikt, blei fordelt mellom leieboerane. Golvane i yttergangane blei jevnlig skurt med grønnsåpe og vann. Hver vår blei snøen og isen i tunet fjerna så fort det lot seg gjår. Når tunet blei tørt på våren, tok kvinnfolkane fram koster og rydda og feide heile tunet.

Uthusane

Som dykk ser av både billedet og kartskissa var der to uthus – ett til hver av Storbrakkane. Uthusane låg i enden av Storbrakkane ut mot elva. Størrelsen på uthusane var ca. 20x8 meter. Me skal se litt nærmere på åssen rominndelinga var i dei.

Som skissa på neste side viser, hadde hvert uthus 14 vedskjul. Altså ett til hver leilighet. I og med at der bare var vedfyring i leilighetane, blei vedskjulane brukt flittig. I hvert skjul var der hoggestabbe, bøyle-

Rominndeling i uthusane

sag og øks. Guttongane likte godt å vere der.

I enden av uthuset var der 8 doer – hvert med to dohå, ett stort og ett lite. Til det me i dag bruker mjukt papir brukte dei på desse doane og ellers på doane i Vennesla avisapir og papir frå Hunsfos. Ja, dei som hadde papir frå Hunsfos var heldige sjæl om papiret frå yankeemaskinane PM 3 og PM4 av og til kunne volde besvær. Det papiret var glatt på ei side og det fortelles at om en fekk den glatte sida inn, kunne det hende at det tok av sted på glatta og stoppa ikkje før langt oppe på ryggen.

Utenfor doane var der ei lang gang som blei kalt for Doganga. Golvet i doane og Doganga låg noe høgre enn golvet i vedskjulane.

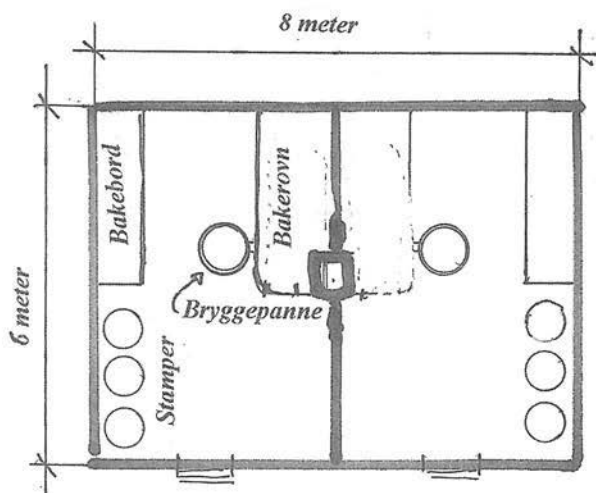
Det var for å få bedre plass til gjødsla under hvert dohål.. På doenden av bygget var der to store luker der dei som skulle tømme doane kunne komme inn. Det var Hunsfos som sto for tømminga.

Bjørn Gunnufsen fortalte meg at der var ofte fælt kalt på desse doane. Etter hvert som gjødsla under dohålane auka på og frøys til, så blei der noen store topper med gjødsl. Blei dei rektig høge, kanta dei. Sånn var det forresten på alle utedoane i Vennesla på den tida.

I den andre enden av uthuset var der ei stor dør med trapp opp til loftet. Loftet var utstyrt som et tørkeloft med tørkesnorer og klæesrulle.

Vaskehusane eller bryggerhusane

Utenfor uthusane , ut mot elva, var der to vaskehus, eller bryggerhus – ett for hver av Storbrakkane. Størrelsen på dei var ca. 6x8 meter.

Rominndeling og innredning i vaskehusane.

Desse husane var innreda som eg har vist på skissa her. Dei utgjorde det eg vil seie prikken over i-en på heile byggekomplekset Storbrakkane. Blant leieboerane blei vaskehusane kalt for bryggerhus. Hvert bryggerhus var delt i to slik at der i virkeligheten blei to bryggerhus pr. brakke. I hvert av desse bryggerhusane var der ei vedfyrt bryggepanne og stamper med vaskebrett til å skure tøyet med.

Hver familie hadde sine vaskedager. Då kunne familien vaske tøyet sitt og dei kunne au ta kroppsvasken sin der i stampane.

Ellers var bryggerhusane utstyrt med bakerovn og bakebord. I desse store bakerovnene kunne leieboerane bake store mengder brød på ei gong.

Sletta

Der folk bur må der au helst vere plass for å tørke ein klæesvask. Som dykke har sett var der tørkesnorer både på loftet i brakkane og i uthusane. For at leieboerane skulle få nytta ut et godt tørkever, blei det satt opp tørkestativ med lange snorer i nærheten av både nr. 9 og 10. Området der tørkestativane sto ved nr. 10 blei kalt for Sletta. Området der var relativt stort. Bånnane brukte derfor Sletta til lekeplass. Der sparka dei fotball og der slo dei ball. Ja i det heile tatt var Sletta sentral for bånnane i brakkane.

Kjøkkenhager og lysthus

En skulle tru at det var reine proletarer som budde i brakkane, men slik var det ikkje. For dei som var fødd opp med jordarbeide, blei livet i leilighetane noe for ensformig. Noe mangla for dei. Dei måtte ha frø i jorda om våren. Dei måtte se det spire og gro rundt seg.

Dansken Hjalmar Jensen var ein av dei som alltid måtte stelle med jorda. Han budde i "Den gule paviljong". Der, mellom tunet og neste eindom langs elva, fekk han stelt i stand et jordstykke som han på ekte dansk landmanns vis gjødsla og fekk i god hevd. Hjalmar hadde lært seg å kompostere. Han elska komposthaugen. Hjalmar dyrka fleire slags grønnsaker. Så dyrka han jordbær. Det var ikkje vanlig i Vennesla på den tida. Lysthus hadde han au i hagen sin. Hjalmar var ein veldig flink snekker og han hadde lagt mye arbeide ned i lysthuset sitt. Ved hjelp av diverse slyngplanter fekk han det til å se ut som et lite jungelhus. Vel, jungelhus var vel noe drøyt sagt men... Ingen fekk lov til å gå inn i det huset så han hadde "måske" som dansker flest "en lille en" på lur der inne.

Hjalmar hadde gjerde rundt hagen sin. Gjerde gjekk der forresten langs heile kanten av Raban. Ut mot det gjerdet like ovenfor Hjalmars hage låg der tri andre hager som au var innegjærte. Der dreiv Otto Larsen, Ole Edvardsen og Ferdinand Isaksen sine små hagebruk. Otto og Ole tok visst litt etter dansken med dei grønne fingrane og lagte seg ein form for lysthus dei au.

Mellom "Den røde mølle" og veien til hengebrua og Hunsfos, var der au kjøkkenhager. Størrelsen på hagane var frå 5-6 kvadratmeter opp til en 20-30. Hjalmars hage var ekstra stor.

Et fredelig folk

Eg har titt undra meg over hå godt samhold der var mellom folk som budde i Storbrakkane. Dei levde et fredelig liv med hverandre. Som ellers i Vennesla var der folk som var ivrige kjørkegjenger og folk som ikkje var det. Der var katolikker og der var pinsevenner, der var frikjørkefolk og der var statskjørkefolk. For oss som budde på utsida av "det indre liv" i brakkane syntes alle som budde der å vere som ein stor familie – tross ulikt syn på så vel det timelige som det evige ...

Eg takker dei som har hjulpet meg med stoff til denne og dei andre artiklane eg har i dette årsskriftet om Storbrakkane. Det er først og fremst Bjørn Gunnufsen, Harry Arntzen og Arna Hagman som alle budde i brakkane i sine yngre år. Dessuten har eg hatt møte hjelp av opptaket av radioprogrammet Vennesla Hæran som me hadde på Radio Loland tirsdag 26 januar 1999. I det programmet deltok foruten Bjørn og Harry, Vidar og Kåre Nordhagen som var nabo til Storbrakkane, samt Anna Edvardsen (nå Erkleiv), Henny Ellefsen (nå Lundevold) og Gunnar Josefsen som alle er oppvokst i Storbrakkane. Eg retter ein takk til alle dei. .

Brakkongane

Av Trygve Jortveit

Etter å ha arbeid ei stund med temaet Storbrakkane, skjønte eg at der måtte skrives noe om ongane der – Brakkongane som dei kalte seg sjøl. Tenkte eg på boligane, så tumla ongane rundt i trapper og ganger der, tenkte eg på uthusane så tumla ongane rundt i vedskjulane og dogangane, og tenkte eg på bryggerhusane så sto enten Bjørn Gunnufsen ved bakerovnsdøra og venta på brødkaga frå Mari Andersen eller så satt Arntzengudane splitters nakne i stampane og plaska og hylte - for julebadet var det beste i verden – i alle fall det å bli tolla inn i et mjukt og varmt ullteppe og bli bert inn av mamma etterpå.

Ja, sånn kunne Brakkongane tumle rundt i hauet mitt. Og eg undra meg på åssen dei var. Var dei som oss i Revehåla – som Revehålongane med snårr under nasa og sokkeseg? Var dei rampete eller var dei greie som oss i Revehåla? I Revehåla kalte me ongane i Graslia for Grasliarampen. Men var Brakkongane rampete? Dei som budde i 9 og 10 meiner eg. Var dei rampete?

Som ei gave frå åven, som et bønnesvar kom et bilde av brakkeongane seilanes til meg på julemarkedet på Vigeland Hovedgård i år. Det var Reidun, kona til Harry Arntzen som kom med det. Reidun som i yngre år budde sammen med Harry i brakkane og som opp gjennom årane har hørt utallige historier om hå gildt det var å vere brakkonge. Kunne eg bruke det i årsskriftet?

Ja, sa eg til Reidun og gløymte tid og sted.

”Somer 1933”

Framme på bildet står det ”Somer 1933”. Bak på bildet står det. ”Bildet er tatt på Lemmen av Agathe Karlsen Kruse i 1933”. Brakkongane sitter altså her på lokket på brannkummen i kanten av tunet på ”Den røde mølle”. Det var det lokket som blei kalt Lemmen. Det var det lokket som var samlingsplassen når store ting skulle skje – sånn som det å bli tatt bilde av og sånn.

På bildet ser dykk framme frå venstre Fritz Fredriksen med ein ballong, Harry Arntzen som sitter på fanget til Gunnar Josefsen. Så kjem den lille tassen Reidar Arntzen som sitter på fanget til Erling Gunnufsen som har marinegastlue på haue. Deretter kjem Ole Johan Kristiansen, Leif Fredriksen og Vidar Nordhagen.

Bak der til venstre med skalk på haue står Astri Fredriksen. Så kjem ei med kvit lue. Det er Ingrid Fredriksen. Etter Ingrid kjem Kåre Olsen, Sverre Rasmussen og brødrene John og Kåre Arntzen. Heilt til høyre står Gunvor Kristiansen. Dei fire jentane bakerst er frå venstre Arna Hagman, Gudrun Arntzen, Arnhild Rasmussen og Ninni Kristiansen.

Ikkje alle desse ongene budde i Storbrakkane. Noen av dei budde i Småbrakkane som dei kvite boligane nedøve i Graslia blei kalt. Småbrakkane var nummerert frå nr. 1 og oppover. Nr. 1 er den som står nærmast Postgården og stoppestedet på Graslia. Nr 8 er den som står ved innkjørselen til Helsesenteret.

I 1933 då bildet blei tatt, budde Arna Hagman i nr. 2, Vidar Nordhagen i nr. 4, Gunnar Josefsen i nr. 7 og Erling Gunnufsen i nr. 9. Alle dei andre budde i nr. 10 - i "Den røde mølle".

Av bønnane på bildet er Fritz, Leif, Astri og Ingrid Fredriksen søsken. Det samme er Reidar, John, Kåre, Harry og Gudrun Arntzen, Sverre og Arnhild Rasmussen og Ole Johan, Gunvor og Ninni Kristiansen.

For å få med så mange som mulig på bildet samla Agathe sammen dei som i øyeblikket lekte rundt i skauen og rundt i tunet framføre nr. 10. Ein fin flokk.

Me skal i det vidare i små glimt se litt nærmere hå desse bønnane lekte med og hå dei kunne oppleve. Naturlig nok minnes dei brakkongane som nå lever det som lett fester seg i barnesinnet – det som var koselig og det som var trist og det som brøyd sterkt med dei daglige gjøremålane.

Brakkongane sommeren 1933

Fritz og Franz og rottane

To av Brakkongane hadde fornavn som endte med z. Det var Fritz Fredriksen og Franz Kruse. Dei opphøya seg til brakkanes store rottejere og fekk laga seg ei rottefelle der rottane blei fanga levanes. Eg kunne godt skissert opp heile den fella her, men me som har levd i den tida rottane plaga oss rundtforbi i Vennesla, me kjenner godt konstruksjonen. I Nesane var det Kristian Fjellestad som var best til å snikre rottefeller tycker eg. I Storbrakkane var det visst Frantz Kruse.

Det som var forskjellen på Revehålongane og Brakkongane når det gjelder fangst av levanes rotter var avlivingsmetoden. I Revehåla hadde me ei bikkje som tok livet av dei. Fekk me ei rotte i ei av fellane i ett av uthusane, tok me fella med rotta i med ut på nærmaste jorde. Der slapp me rotta ut og sendte bikkja etter den. Etter kort tid innhenta bikkja rotta og drap den.

Så humant gjekk det ikkje for seg i Storbrakkane nei. Nei då. Etter å ha fanga ei rotte i fella, tok dei heile fella med ut på Hengebrua og

stilte den med åpningen ut mot elva sånn at rotta måtte stupe frå fella og ut i elva. På den måten fekk rotta ein sjangse til å overleve.

Han som fortalte meg dette føyde til: "Det rare var at rottane alltid sømte inn te brakkane igjen. Så kunne Fritz og Franz fange dei om igjen".

Med tønnestaver i Hildebrandts bakke

Som andre onger i Vennesla så hoppa Brakkongane på ski om vinteren. Men lendet rundt brakkane var for flatt til at ongane kunne lage bakker som me for eksempel kunne i Revehåla. Der hadde me Bestemors bakke, Røllendsbakken, Godtfreds bakke og...

Men hå hadde dei på fladane ute rundt Storbrakkane ? Jau, der hadde dei Hildebrandts bakke – ein bakke som var oppkalt etter Emil Hildebrandt, far til Reidar og Rolf og Leonard og.... Hildebrandtsfamilien budde au i brakkane. Hildebrandts bakke låg opp i skauen ved Sletta. Underrennet gjekk ned mot Sletta som au var sletta for bakken.

"Hoppa dykke langt i den bakken?" spør eg. "Åh, nei då. Sånn fire fem meter. Me hadde ju bare tønnestave".

Tønnestaver ja. Tønnestaver. Ja, tønnestaver er et eget kapittel i skiidrettens historie i Vennesla. Store og lange hopp blei gjort på tønnestaver i bakkane rundt i Vennesla på den tida . Møe lenger enn i Hildebrandts bakke. Ongane i den tid, Brakkeongane au, visste godt hå henne dei skulle finne passelige gode tønnestaver av eik. Dei kunne dei finne på Hunsfos og dei kunne dei finne på Vigeland Brug. På Hunsfos var bektønneane best og på Vikeland var det tjæretønneane – dei som låg lagra ved den røde brakka oppe ved veien inn til Kvivolten. Både Brakkongane og andre onger i Vennesla vandra til Hunsfos og Vikeland for å få seg ett par av dei gode eikestavane. Ski var noe dei fleste bare kunne drøyme om.

Lenge leve minnet om Hildebrandts bakke og tønnestavane....

"Hå hænne æ du nå?"

Leken rundt Storbrakkane kunne ta så mange former. Blei ongane lei av "Å hakke land" eller "Å lege doll", så kunne dei lege "Hå henne æ du nå?".

Då dei lekte "Hå henne æ du nå?" så stappa dei ein av dei minste ongene opp i ein sekk og knytta for sånn at der blei bekmørkt inni sekken. Så rosle dei rundt med sekken i trappoppganger, i vedskjul, på do, i bryggerhus, på hengebrua og rundt forbi. Og alle plasser spurte dei stakkaren i sekken om "Hå henne æ du nå?".

Ei gong rosle dei inn på doane til nr. 10. Inni sekken låg John Arntzen. På død og liv skulle dei ha han ned igjennom ett av dohålane. Det minste var ju for lite, men han smøy ner gjennom det store. Gudongane som holdt sekken, strekte armene så langt ner som dei kunne – heilt til John kom ner med beinane i sin egen og heile Storbrakkans etterlatenskaper. Heilt til kness sto han der i gjødsla. Så ropte dei "Hå henne æ du nå?". Opp av holet og lortelokta kom der et vræl: "I dass for fellaren". Men svaret var ikkje godt nok for bødlane. Dei ropte på ny: "Åffår et dass?". Men det kunne ikkje John svare på. Det er ju ikkje godt å lukte seg til alt her i verden.

Fritzes falk og Børjesens hund

Dei levandes dyrane som gjorde størst inntrykk på Brakkongane var Fritzes falk og Børjesens hund.

La meg omtale hunden først for den historien er kortast. Børjesens hund som hette Nelly, hadde ein svær blå utvekst på den eine sida – ein kreftsvull blei det sagt. Hunden var så liten at den var på størrelse som dei største rottane på Graslia. Utveksten virka derfor ekstra stor på den. Den fekk derfor tilnavnet "Sidevogna".

Falken som vakte oppsikt og stor begeistring i Starbrakkane hadde Fritz fanga ei gong han og Franz var på telstur på Hægeland. Mens dei var der, fekk dei sett ein falk som landa oppe i et fjell der. Dei klatra opp og der var et falkerei med 3-4 onger i. Fritz tok med ein av ongene til Vennesla. Der hegna han godt om falken og mata den med rått kjøtt som han fekk av slakter Skisland. Ja, Fritz stelte så godt med falken at den blei så tam at den kom og satte seg på skuldra bare han ropte på den.

Tenk å ha ein falk som var tam og som kom bare en ropte på den. "Det skolle ha vore i Revehåla" sukker eg her eg sitter og stirrer inn i PC-skjermen - grønn av misunnelse. I Revehåla hadde me bare tamme

skjerer som me hadde tatt som onger i reiet oppi dei store furuane i Nottos hei. Og dei skjerane var så innmari fæle til å stjele.

Fritz hadde falken sammen med Franz lenge. Det siste dei såg av han var at han ein dag satte seg på mønen på 10-eren. Der satt den og briska seg. Så letta den og steig høgt til vers – så høgt at dei snaut kunne se 'an. Så svedde den rundt litt der oppe før den forsvant inn øve Bjønnåsen.

Om å hogge av seg finger og ha dei i ei tobakkseske

Me snakka om dette på et av radioprogrammane på Radio Loland. Vidar som aldri øvedrive når han forteller om egne opplevelser rundtforbi i verden, fortalte då: ”Åsså hadde me ju då skjulane. Æ kan huske æ kom opp te onkel Ivar (Ivar Andersen som budde i nr. 10) så sei 'an ”Se opp i den eska Vidar”. Så åpna æ lokket og der lå en tri-fire tommeltåtte og små fingre å sånn. Hver gong han hørte det vrælte nere i skjulane, så sprang han ner åsså tåo 'an den derre di hadde hogd a. Så hadd'an en fem seks av di derre inni ei gammel tobakkseske”.

John Arntzen hogde ei gong av seg ein tommel. Så sydde dei 'an på igjen. En kan tydelig se merke etter det på hända hans. Leif Omdal hogde au av seg ein finger. Og Harry Arntzen hogde av ein finger på Einar Ellefsen. Det gjekk for seg på den måten at Einar la tommelen oppå et vedtre. Harry fortalte:” Så sa Einar ”Nå ska æ hålle. Tår du hågge?”. Så la 'an fingeren oppå treet. Så hågg æ min tåsk...Fingeren gjekk rett a”.

Ja, ja folk. I Revehåla var me ikkje så domme med øksane. Det er nå ei trøst opp i alt.

Andors dreiebenk og diabolo

Etter at antall leiligheter i Storbrakkane blei redusert frå 14 til 10 i hver av dei, blei der au fleire vedskjul ledige. Andor Arntzen benytta då anledninga til å få ein plass til ein tredreiebenk som han hadde bytta til seg hos Sigurd Amundsen i Erkleivveien.. Dreiebenken hadde manuell drift. Den måtte trøes. Å trø Andors dreiebenk var ein nesten

daglig dont for guttane i brakkane. Dei kunne stå opptil fire å trø på ei gong. Dess hardere Andor trøkte på dreiejernet, dess meir måtte dei trø. Dei trødde og trødde, pusta og pæste. Men det var stas tykte dei.

Andor hadde liksom ein liten produksjon av dreide ting. Han dreide lamper og divanbein, snurrebasser og diaboløer. Ja det var ikkje måte på hå han fekk til i den benken. Der dreide han staver og knotter til folk som ville lage seg et kurrongbrett au.

Andors snurrebasser og diaboløer var populære blant Brakkongane. Snurrebassen kjenner me alle. Verre er det vel med diaboløen. Den kjente Brakkongane godt. Der var noe nifst med diaboløane tykte none for det var ju et djevlespel. Den dingsen Andor dreide var timeglassforma. Dei som spelte diabolø fekk denne dingsen til å rotere ved hjelp av to kjepper som var bundet sammen med ei snor. Så var det så fryktelig vanskelig å spele diabolø. Å få den timeglassforma dingsen til å rotere ved hjelp av snora og pinnane var ein ting, men å slenge heile dingsen opp i lufta og fange den på nedturen ved hjelp av pinnane og snora var noe heilt anna og møe verre.

Eg kom til å tenke på det: I Revehåla hadde me ikkje dreiebenk og ikkje diabolø.

Sokkerbede

Me tar ein tur innom bryggerhuset. Der i dei store bakerovnene var det dei store tingane gjekk føre seg tykte Brakkongane. Der bakte kvinnfolkane opp til 12 -15 brød av gonga (Vidar sa 40). Mari Andersen engasjerte alltid et par gudonger til å bere ved for seg. Så fyrte ho opp bakerovnen. Imens sto ho og knadde og lagte ferdig brøane for heving og steiging. Då Mari meinte ovnen var passelig varm, sopte ho ut kolet og aska og putta inn brødane med "den store padleåra" som han sa han som ikkje visste at det hette ein brødspade.

Så satt dei der og venta – Mari og dei to hjelperane. Når så Mari meinte at brødane var godt stekt, så åpna ho steigovnsdøra og den liflige lukten spredde seg øve heile bryggerhuset og langt inn i naseborane på gudongane. Tenk så hadde Mari huska på å lage to små brødkager denne gonga au. Tenk så godt mæ smør og særup på dei. Bjørn Gun-

nufsen som titt var vedberer for Mari sa om det: ”Då fekk æ ei lida brø- kage a’o. Det var stas. Då sprang æ rett heim åsså fekk smør og sokker på detta herr. Åh. Det smakte eventyrlig. Du vett me hadde bare tåo pålegg når det atte søltetøyet var brukt opp. Det var særup og sokker”.

Margot Arntzen bakte au så godt brød sa Brakkongane. Når ho bakte gjekk gudongen og luska rundt bryggerhuset. ”Når me kjente på lokten at nå var brøane ferdige, så lurte me oss inn der. Så skar ’o av none drabelige skjeve te oss” fortalte Gunnar Josefsen. Margots sokkerbede var visst noe av det beste Brakkeongane kunne få.

Rottejakt i bakerovnane

Det var då fælt å komme med rotteprat etter desse gode varme småbrødane. Men pytt, me tar ei rottehistorie her. Og den er frå bakerovnane i bryggerhusane. Rottane likte seg godt i bryggerhusane. Store feite rotter luska rundt der inne. Der kunne dei finne både melrester og der kunne dei finne brødsmuler. Dei sprang øve bakebordane og inn i bakerovnane. Kjerringane var så plaga av desse beistane at mannfolkane måtte trå til for å prøve og ta knekken på dei. Fritzes og Franzes metode rakk ikkje til. Andre metoder måtte prøves – som for eksempel den metoden Bernhard Olsen og Andor Arnzen utvikla når maset frå kjerringane blei for sterkt. Metoden har eg gjett navnet Olsens og Arntzens metode..

Til gjennomføring av metoden trengs to voksne menn, ei stor balje med vann, ein brødspade og to vaskestokker.

Metodebeskrivelse:

Hvisomatte man haver store ekle rotter i bagerovnen, tager man en balje vann og plasserer denne foran ovnsdøren. Så tager den ene mannen en brødspade i sine hender og står klar til aksjon idet den anden mann åbner bagerovnsdøren. Mannen med brødspaden slår vilt med denne inne i bagerovnen. Han slår og slår inntil alle de ekle bestene enten har segnet om og ligger døde der inne, eller de har hoppet i vannbaljen og svømmer omkring der mens mannen der holder

døren, passer på at de ikke redder sitt liv ved at komme over baljekanten. Når alle rotterne enten er døde eller svømmer for livet omkring i baljen, griber begge mennene hver sin vaskestokk fra de nærmeste stamperne og slår vilt med dem etter de svømmende bestene i baljen. De slår og slår inntil alle de ekle bestene enten flyter døde om i det etter hvert rødfargede vannet, eller de ligger på baljens bunn og gisper etter luft. Ved denne metode er man sikret et godt resultat og flere tilskuere enn ved andre fangstmetoder.

På den måten fekk Bernhard og Andor rydda ut rottane for ei stund mens Brakkongane satt i trappa opp til loftet og såg på og applauderte.

I Revehåla var metoden totalt ukjent, og eg kan forsikre leserane om at den aldri ville blitt tatt i bruk der. Til det var den for bestialsk.

Julebadet

Før jul var det tid for julebad i Storbrakkane. Det badet blei som regel lagt til lille julaften. Då fyrte dei under bryggepannane heile dagen og til langt ut øve kvelden. Det gjekk nemlig med store mengder varmt vann når Brakkongane skulle gjøres reine til julekvelden då Jesu fødsel skulle feires.

Noen valgte å bere inn det varme vannet på kjøkkenet. Der bada dei i store zinkbaljer som for anledninga var bert inn. Der var så lagelig å bade på kjøkkenet. Der var varmt og der kunne dei stå ved siden av ovnen å tørke og frottere seg.

Andre valgte å bade i stampane i bryggerhuset. Margot Arntzen valgte alltid stampane i bryggerhuset til julebadet. Det blei så møte ståk å ha heile ongeflokken i balja på kjøkkenet.

Når guttane i Arntzenfamilien skulle bade, rusla Margot og alle guttane bort til bryggerhuset på ei gong. Det blei ei heil rad som labba henøve i julesnøen: først kom Margot med ein av dei minste i handa, så kom dei etter hverandre - Harry og John, Kåre og Med seg hadde dei reint tøy, grønnsåpe og handklær. Der blei liv og røre i bryggerhuset då. Margot auste varmt vann opp i stampane mens guttane kledde seg nakne.

Så følte Margot med håndbaken i vannet og jevna ut tempen til den var passe for dei små kroppane. Deretter fekk ho den eine etter den andre opp i stampane. Såpe og kluter kom fram, og kroppane ble skrubba. For kroppane på Brakkongane måtte vere reine og fine til julekvelden når Jesu fødsel skulle feires. Og kroppane blei reine. Det sandfiltrerte vannet frå Otra sammen med Walhalas grønnsåpe gjorde sitt. Det var bare blide og reine fjes rundtforbi i stampane.

Etter badinga tulla Margot den minste inn i et mjukt og varmt ullteppe og rusla tilbake til brakka med han mens julesnøen dalte forsiktig ned henøve i tunet der lyset frå vindusrekkane lyste opp snøen. Snart kom alle dei andre guttane hutrandes inn barbeinte og i godt humør. Margot skyssa alle hen til ovnen slik at dei fekk ein god varme i seg før ho slapp dei inn i staua. Der ville ho ha dei til ei kosestund på den siste kvelden før den store høytida. Men snart måtte dei i seng. Badet og den seine kvelden gjorde sitt. Snart sov dei og nissen med sokken kunne komme. Det store julebadet i bryggerhuset i Storbrakka-
ne var over.

Me hadde julebad i Revehåla au, men med misunte Brakkongane for dei fine stampane. Me bada bare i zinkbaljer.

Kramkarer og gatemusikkanter

Storbrakkane virka som ein magnet på kramkarer, gatemusikkanter og andre som hadde noe å tilby. Når slike folk kom, så yrte det av voksne og bånn rundt dei der dei kom med inn i tunet. Ein våken selger måtte synge av fryd inni seg når han så det markedet som låg her midt i Vennesla.. Åsså på så lite et område!

Der kunne komme gatemusikanter som spelte fele og andre som spelte tromme. Var dei flinke og gode til å underholde folk, kunne det vanke noen øre i hatten. Felespelere som spelte med fela bak på ryggen var ju sikra store penger der i gården.

Blant selgerane var Duetråen mest kjent. Han hadde fått det navnet fordi han solgte trådsneller med et duemerke i enden. Der fans duetråd i alle leilighetane. Duetråen var så flink til å balansere ting på nasa. Rundt i kjøkkenane i Storbrakkane fans det alltid ein papirrull frå Hunsfos. For å imponere tok Duetråen rullen og spaserte rundt i kjøkkenet

ei stund med rullen på nasa. Det gjorde han alltid ei stund før han åpna kofferten og begynte å handle. Grunnlaget for ein god handel var lagt slik at både skollisser og springband gjekk glatt unna.

Ein annen kjent selger var Haltejon som hadde trihjulssyssel. Ei gong handelen gjekk noe tregt i Storbrakkane sa none til han at han burde ta seg ein tur øve til Moseidmonen. Der var så mange folk nå. Dei hadde bygd så der. "Hå nei" sa Jon. "Æ he vore der, og der snakke dei bare om rente og avdrag".

Ei gong kom der ein kar som hadde billige strikkevarer, gensere og sokker og sånn. Der var få som hadde råd til å kjøpe tingane, det var så vidt dei greide seg frå lønning til lønning. Et av kvinnfolkane som kan hende hadde litt meir å rutte med, benytta sjangsen og kjøpe ein del. Men bare ett par dager etterpå kom lensmannen og henta alt. Då viste det seg at selgeren var ein kju som hadde ståle alle varane han gjekk rundt og solgte.

Der blei ikkje dyrka frukt i hagane i Storbrakkane. Derfor var brak-kane et godt marked for frukthandlerane. Fast frukthandler var Kristen Ålefjær. Han kom med hest og langkjerre. På kjerra hadde han fleire fruktkasser med ei stor presenning øve. Dei beste eplane hadde han plassert nærmast der han sto. Vintereplane, dei som var knallharde og sure, var plassert bakerst på vogna. Rett som det var stakk gudongane dei små hendane under presenninga og knabba et eple. "Dei va'kje så goe for dei va så sure" sa han som fortalte mæ det.

Ein av gudongane var litt ram til å rappe epler. Han kom forresten frå Tromøya. Han var mulatt og fekk derfor titt spørsmål om hvem faren var. Då svarte han: "Æ hær'ke none fær, for mor mi blei nærra". Det fortelles at den samme gutten hadde et veldig godt hjerte og gav bort mye til dei gudongane som hadde lite. Ja, han var liksom ein Graslias Gjest Bårdsen . Han proppa Kjetil Eivindson med frukt, blir det fortalt. Kjetil var, som me som er eldre kjenner til, fysisk utviklingshemma og blei kjørt rundt i ei vogn. Kjetil kunne ikkje alltid vere med på alt dei andre guttane fant på. Det prøvde alltid tromøygutten å ordne opp i. Både han og dei andre Brakkongane var kjent for den fine måten dei tok vare på Kjetil på.

Me stjal aldri frukt i Revehåla.

Jentane var snille

Under arbeidet med Storbrakkestoffet har eg merka at jentane er der ikkje så møte prat om. Dei måtte vere snille jentane i brakkane. Visst lekte dei med dokker og visst lekte dei butikk. Men å vere med på alle revestrekane guttane fant på det trur eg var utenkelig. Dei gjekk fredelig rundt ser det ut til, og dei fleste av dei var med både i barneforening, pikeforening og yngres i frikjørka.

Jentane i Revehåla var forresten au snille.

Stemmane og Sandøyra

Dei nærmaste badeplassane var Stemmane og Sandøyra. Sandøyra låg like nedenfor der Hengebrua var fundamentert på Hunsøya. Der var så fint å bade for bånnane. Alle Brakkongane som ikkje kunne sømme samla seg der. Dei større bånnane bada på Stemmane. Med så nær kontakt med elva var det ikkje så rart at det av og til skjedde drukningsulykker i forbindelse med bading og slikt. Arvid Hagman og Harriet Hildebrandt drukna i elva - Arvid på Stemmane og Harriet på Sandøyra.

Steinen – et minnesmerke

Ja, folk. Det blei for møte for meg å skrive om Brakkongane og livet i brakkane. Som dykke vel forstår er det bånnanes liv i hverdag og fest eg har festa meg mest med. Dei voksnes hverdag og dei voksnes feststunder skinner nok igjennom her og der, men eg har dessverre ikkje komme inn på dei voksne så møte. Eg kunne naturligvis komme noe inn på dei voksnes dagligliv au, men då måtte eg au ha gått inn på den sida i folks minne der dei har gjøymt det som har vore leit og vondt. Det er ju slik at me velger å gløyme det leie og det vonde. Det koselige og det som er moro minnes me best. Derfor ser dei forgangne år lysere ut enn dei egentlig var. Å skrive om lønnsdag og pokerspill, om brennevin og alkoholproblemer er ikkje mi sterke side. Det lyser lik-som ikkje opp hverdagen vår.

Dei som budde i Storbrakkane burde få sitt minnesmerke. Heldigvis

Brakkongane ser på 17-maitoget og Vennesla musikkorps. Bildet er tatt frå Steinen. Det gamle meieriet til høgre. Brakke 11 og 12 til venstre.

står Steinen ved veien der endå. Den fekk visst Olav Eivindson redda under et formannskapsmøte ei gong. Han holdt visst ein forsvarstale for steinen, for Steinen er et kjærte minne for dei som har budd i Storbrakkane og dei som budde rundt der. Dei rei på Steinen, dei lekte "Kongen befaler" på Steinen, dei hadde stevnemøte ved Steinen og dei møttes der når der ellers ikkje var så møte anna å finne på.

Steinen står i dag på venstre side av veien inn til Helsesenteret. Før gjekk veien mellom steinen og den kvite boligen. På den steinen bør minnesmerket stå. Det er ikkje riktig av meg som kjem frå Revehåla å foreslå åssen merket bør vere eller hå som eventuelt skal stå på det. Nei, det må komme frå hjertane i Brakkongane som ennå lever. Me som opp gjennom årane blei kjent med desse ongene og blei venner med dei, me vil møte opp den dagen minnesmerket skal avdukes, for Storbrakkane var ikkje bare dykkers. Dei var noe for oss au – ja for heile Vennesla.

St. Hans i ”Storbrakkane”

av Inger Einstabland og Sigfrid Witzøe

I god tid før den store dagen ble forberedelser satt i gang. Harald Homme fra Graslia, som hadde hest og kjerre, drog sammen med gutter og jenter i alle aldre på skauen for å samle stubber, kvist og kvas. På turen opp til Bjønnåsen fikk de minste sitte i kjerra. På tilbaketuren var det stor stas å få holde fast i lasset på kjerra. Mange vendinger måtte til før bålet var stort nok. Kanskje kan vi si at det var en slags renovasjon med St. Hans bål. Ungene plukka nemlig papir og rusk i hele Graslia.

Bålet stod klart i god tid før den 23. juni, og var plassert bak uthuset mot elva, på stedet kalt Sletta.

De voksne stod for rydding og feiing rundt brakkene. Rundt dørene ble det pyntet med bjørkelauv og flagg.

Da den store dagen kom, gikk Karl Fredriksen med fløyta si i spisen for opptoget. De gikk opp trappa i enden av den ene boligen, gjennom tørkeloftet og ut den andre inngangen. De drog så ned til Graslia stoppested og tilbake til ”boligene” der båltenningen nå stod for tur.

Å tenne bålet var en stor seremoni. Denne oppgaven gikk på omgang blant de voksne.

Mens bålet brant, kom nistekorgene fram. Menyen var enkel, men god. Grovt brød med syltetøy, kaffe, saft og melk.

Leiker hørte også med, og de voksne tok initiativet. ”Bro bro brille” – ”Fisken i garnet” og drakamp var populære aktiviteter.

Det bodde ca. 25 familier med vel 60 barn i de to boligene. Dessuten kom folk fra hele Graslia for å være med på St. Hans feiringen.

I nitida om kvelden var festen over. Men da hadde de holdt på i flere timer. St. Hans feiringen var en av de store begivenhetene i området og huskes godt. – Sikkert ikke bare av Harry Arntzen som har fortalt oss levende om feiringen i de store brakkene i Graslia.

”Skoene til Jerusalems skomaker”

– Et besøk i skomakerverkstedet til Mads Ellefsen

av Olaf Ingebretsen

Det var ikke bare mat det var smått med i krigsårene. Like ille var det med klær og skotøy. Begge deler var strengt rasjonert. Tekstilmerekene måtte som regel spares opp en tid for å få nok merker til et nytt klesplagg. Verst var det med sko, og særlig for oss som befant oss i ”Slyngelalderen”. Vi vokste fra skotøyet, og det ble vanskelig å få noe nytt. Så lenge det var mulig, ble de gamle skoene flikket og lappet. De ble etterhvert de rene klenodier. Skomakeryrket kom i hevd, og mange fant sin plass ved ”lesten” i de dagene. Det var forresten i denne tiden at begrepet ”byttesentralen” så dagens lys. Der kunne man levere inn sko og andre kledebon i håp om å få byttet det i ting man hadde mer bruk for. I dagsavisen kom bytteannonsene så tett som hagl. Annonse- ne ga næring til vittige hoder og nye vitser ble servert, som for eksempel denne: ”Ubrukt dobbeltseng byttes i divan. Bill. mrk. havari”.

Men tilbake til skoene. Etter mye om og men fikk jeg tildelt anvisning på et par trebunnsko. Overlæret så ut som et par tradisjonelle beksømsstøvler. Aberet var at når man snørte dem helt opp, fikk man en besynderlig stolprende gange. I en periode gikk jeg på skole i Vennesla bedehus. Normalt var det langt fra Moseidmoen og opp til bedehuset, men med de forbistrede trebunnskoene ble veien ekstra lang og besværlig. Etter en tid ville en gunstig skjebne det slik at jeg arvet et par beksømsko. Riktignok var det en sprekk på hver side av tåa, men likevel, det skulle lite til før fottøyet ble bedre enn ”trebunnene”. Jeg måtte til skomakeren. Jeg tok skoene under armen og ga meg i vei til Mads Ellefsen. Egentlig var han fabrikkarbeider på Hunsfos, men han var skomaker av profesjon og i krigsårene hadde han opprettet verksted i brakke nr. 10 i Graslia. Fremdeles kan jeg fornemme de sterke luktene i verkstedet. Det var en blanding av bek, lær, gummi, skosmørelse og gammel tåfis. ”Mesteren” saumfor skoene med ekspertens granskende øyne. Han nikket megetsigende på hodet og ytret: ”Her må det laskes”. Det vil si – det måtte settes på en solid lapp på hver side av

skotåa. Jeg fikk beskjed om å hente dem noen dager senere.

Da jeg kom igjen, gjorde han meg oppmerksom på at skoene begynte å bli såleslitt, men, som han sa: "Lær er ikke å oppdrive". Det var lite han kunne gjøre med det. Han anbefalte meg å få tak i et gammelt bildekk og flekke av noe av banen som kunne brukes til såler. Nå hadde jeg et lastebildekk stående i uthuset, men det var et møysommelig arbeid og jeg brukte mange kvelder på "flekkingen". Jeg husker min far slipte til noen kniver av gamle "koldsagblader". Dessuten utstyrte jeg meg med en tang til å brette bitene fra hverandre og en kopp med vann til å dyppe knivene i. Det tok lang tid. Tålmodigheten ble satt på hard prøve. Rett som det var måtte jeg legge skoen over "lappen" for å måle. Det gikk naturligvis ikke fortere av den grunn, men omsider fikk jeg skåret såpass av at det ble til to halvsåler. Da det var gjort, bar det avsted til Mads igjen. Etter en ukes tid kunne jeg hente mine "undersåtter". Han fortalte meg at nålen til symaskinen var røket flere ganger under arbeidets gang. Skoene var fullt brukbare, men med de fire laskene og såler av bilgummi kunne de neppe kalles ballsko. Reaksjonene lot heller ikke vente på seg. Da jeg kom anstigende til skolen første gangen etter omgangen hos skomakeren, var det en som sa: "Nei, se på Olaf, han har arvet skoene etter Jerusalems skomaker"! Etter sigende skulle skomakeren i Jerusalem ha de mest lappede sko i verden. Det ble en slags dåp. Skoene ble siden kalt for "Skoene til Jerusalems skomaker". Pene var de naturligvis ikke, men de gjorde nytten i lange tider. Men fremfor alt, jeg fikk en normal gange!

Herre, ta i din sterke hånd.....

Arne Arvid Hagman (1932-1937)

Av Trygve Jortveit

Som ellers i bygda gjekk livet sin vante gang i Storbrakkane. Mange blei født der og mange døde der. Mens jordmora var opptatt med å ta i mot ein ny verdensborger i ein leilighet, kunne det i ein annen leilighet gå mot slutten for et menneske som hadde slitt seg gjennom et langt liv og nå var klar til å dra ut på den lange siste reisa. Der var glede når noen blei født, og der var sorg når noen døde. Var noen død, gjekk budet om dødsfallet stille frå den eine til den andre. Stillheten bredde seg henøve i begge brakkene. Og i tunet stilna leken. Bånnane fekk andre ting å tenke på. Døden overskygga alt. Å "hoppe paradís" og "hakke land" var ikkje så moro lenger då.

Storbrakkane låg nær Raban og elva. Alt for nær. Foreldrane gjekk i stadig angst for at bånnane skulle gå ned til elva. Sjøl om det var ein uskreven lov at småbånnane måtte holde seg vekke frå elva, så

hendte det rett som det var at noen lot seg friste. Elva frista. Hengebrua frista. Stemmane frista. Og trappane ned til brua var så gruelig greie å gå på for små barneføtter. Åsså låg det forgjettede land på den andre sida – like øve brua. Der øve var Sandøyra og der øve var Stemmane og.... Alt som frista låg der.

Tidlig på ettermiddagen den 6. september i 1937 trippa det forsiktig henøve brua. To små guttonger gjekk stille henøve bruplankane. Dei ville øve til det forgjettede land. Innimellom tok dei noen små hopp henøve plankane. Så stoppa dei opp, greip med begge hendane i nettinggjerdet og prøvde å få brua til å vaia. Mange gonger før hadde dei vore med dei eldre bønnane på brua og vaia. Og dei større bønnane, dei gjorde sann for å få brua til å vaie. Det var så gruelig spennanes å vaie mens det svarte vannet randt forbi langt der nere under beinane.

Det var firåringen Arvid Hagman og ein av naboguttane som var på vei øve brua. Arvid budde sammen med foreldrane Elin og Erik og broren Finn i den gule brakka. På brua møtte Arvid tanta si som var på vei heim til Graslia. Tanta som då var 15-16 år gammel tykte ho måtte få med ungane og fekk dei til å snu.

Seinare på ettermiddagen ville mor til Arvid ha han inn til mat. "He dykken sett noe te Arvid?" roper ho til bønnane som leker i tunet. "Nei!" Alle svarte nei. Elin blei nervøs og tok til å rope "Arvid! Arvid!". Men nei. Ingen Arvid svarte.

Snart blei det satt i gang leiting. Det ble lett langs Raban og langs elva både oppøve og nerøve. Men nei. Snart blei det klart at Arvid kunne ha gått over hengebrua. Lensmannen ble trekt inn i leitinga. Frå Hunsfoss fekk dei båt og vannkikkert. Leitinga blei konsentrert om området utenfor lastevelta på Stemman. Der var ting som talte for at han hadde vore der. Erik, faren, sammen med andre mannfolk frå brakka leitte heile natta.

Ut på mårrasida, då bønnane frå Graslia var på vei til skulen på Hunsøya, stilte dei seg opp ved lastevelta og såg på mannfolkane som rodde og kikka. Fleire andre, både kvinnfolk og mannfolk, hadde stilt seg opp for å følge med. Harry Arntzen, som var 10 år då, sto der au. Han fortalte meg: "Så vidt æ kan minnes så var det Otto Jørgensen som kikka i vannkikkerten då dei fant 'an. Uten å seie noe tok Otto ut

armen og pekte med fingeren ner i vannet. Sånn. Så tok dei ner ein båsshage og fekk hekta den fast i gutten og dro 'an opp. Det var fælt å se då dei kom i land mæ 'an. Han lå liksom sånn, mæ hennane knytta om noe gras og bork. Akkurat som han i farten skulle ha grepe fatt i det som var nærmest då han datt i elva. Æ huske mange av kvinnfolka sto mæ armene i kross og hufsa sæ og snudde sæ vekk då. Så bar dei han heim te brakkane. Æ tru det var Otto som bar 'an. Då me kom på skulen den daen, så samla lærer Holt oss. Æ huske det så godt for han ba oss om å syngje den derre "Herre, ta i din sterke hånd Barnet som leker ved stranden".

Som skikken var i den tida, låg Arvid lig heime i staua. Bånnane i brakkane fekk alle lov til å komme inn og se han. Arvid hadde mørkt hår og var litt liten av vekst. Han var veldig snill. Dagen før han drukna hadde han vore inne hos besteforeldrane som budde i ei av dei kvite brakkane, og songe om han som skulle åpne perleporten. Sangen hadde han lært på søndagsskulen i frikjørka. "Han hadde så gode smilehåll" sa tanta. Det måtte vere Arvids smilehol og det at han var så snill som fekk søster Alma til å seie til foreldrane då ho besøkte dei: "Nå he Venneslas rose gått bort".

På kjørkegården under ei av dei store dei store bjørkane ved Skjerhaugveien er der ei lita grav. På den står:

Arne Arvid
Hagman
Født 2.11.1932
Død 6.9.1937.

Mange var samla rundt grava ved begravelsen. Sammen med familie, naboer og venner sto bånn frå søndagsskulen og Storbrakkane der.

Arvids dager og år i Storbrakkane blei få. Til gjengjeld blei minnene etter han mange og gode. For oss som levde langs elva, blei Arvids død eit nytt varsel om at det å gå til elva kunne vere farlig.

Vennesla skule og Vennesla ungdomslokale et tilbakeblikk for ca. 60 år siden.

av Olav K. Eivindson

Se nøye på bildet som er tatt i maidagene for 59 år siden – av området med Vennesla skule og Ungdomslokalet.

Her er det meget historie – og mange minner for venndøler som vokste opp i årene før – og under krigen.

Selv gikk jeg 7 år på Vennesla skule, (vi hadde nynorsk – så det hette skule), - og jeg husker godt hvordan det var på Vennesla – på den tida.

Men for å gå tilbake til det store bildet – som viser skolebygget, ungdomslokalet – og en skolegård full av kjøretøy. Bildet er tatt i maidagene i 1940 – og det er tyske soldater som har "besatt" Vennesla skule og ungdomshuset, - og fylt opp skolegården med militære kjøretøyer av ulike slag.

Mai dagene i 1940.

Jeg minnes ganske godt disse maidagene – da krigen i Norge hadde "stilnet" av – folk var flyttet heim etter evakueringa, - og det vanlige livet begynte så smått å pulsere igjen.

Da tyskerne jagte ut skolens folk - og overtok skolebygget på Vennesla – var det en ny begivenhet – som til tider samlet ganske mange venndøler rundt Vennesla skule.

Den dagen som bildet er tatt – var det ikke akkurat så mange folk å se, - men jeg vil likevel kommentere situasjonen.

Oppe på bakken – framfor det nåværende museet – ser vi noen få sivile personer – bl. a. et par jenter som holder barn i fanget. Til venstre – mot furua – står det en tysk soldat, - og lenger til høyre ser vi et stativ – dekket med et tøyestykke. Dette stativet var et maskingevær – som tyskerne hadde satt opp. Noen sa det var for å beskytte seg mot fiendtlige fly som kunne dukke opp. Jeg hadde forresten en spesiell opplevelse med dette maskingeværet. En dag det stod uten dekke – og soldaten som hadde vakt stod med ryggen til – lurte jeg meg bort å siktet gjennom trådsiktet på maskingeværet – inn til jeg hørte en tysker "brøle" – som bare en tysker kunne gjøre. Da fikk jeg fart på meg – og forsvant fortas mulig.

Tilbake til personene på bildet. Nede ved porten inn til skolen kan dere se en tysk soldat som går skiltvakt. Inne i skolegården rusler det rundt noen soldater mellom kjøretøyene. På skolebygget hadde tyskerne rigget opp høyttalere som sendte ut musikk og nyheter på løpende bånd. Det var akkurat i de dagene krigen i Frankrike gikk for fullt – den engelske hæren var på tilbaketog mot Dunkerque, - og tyskerne rykket fram for full fart. Jeg husker at noen av de tyske soldatene prøvde å kommunisere med noen venndøler – bl. a. prøvde de å forklare om kampene som foregikk på kontinentet ved å streke opp troppebevegelser i sanden. På den tiden hadde folk i Vennesla sine radioer – så de fleste visste godt hva som gikk for seg på krigsfronten. (Senere måtte alle gode nordmenn levere inn radioene til tyskerne).

Ølsalg fra Toplands klasserom.

Venndølene var ikke så gode i det tyske språket, - så det ble ikke ført de store samtaler med soldatene. Men på et område ble det virkelig god kontakt. De tyske soldatene hadde tilgang på øl - som de "lesket" seg med i sommervarmen. En - eller flere venndøler tok kontakt med soldatene - og fikk avtale om å kjøpe øl av tyskerne. Etter kort tid gikk handelen livlig for seg. Ut fra vinduene i Toplands klasserom solgte tyskerne ølflasker, - til felles beste - valuta til tyskerne, - og øl til tørste venndøler. Dette var vel første gang det foregikk åpent salg av alkoholholdige drikker i Vennesla ? (Dermed ikke sagt at liknende salg foregikk i det skjulte).

Salget gikk strykende, - inn til at noen av venndølene ble høyrøstet - og etter hvert følte seg ganske sterke - og dermed stoppet tyskerne salget.

Offentlig salg av øl i Vennesla ble først lov - ca. 50 år senere - så det kan være greit å minne om at tyskerne startet et "prøvesalg" - alt i 1940.

Litt om skolebygget-"Børnehjemmet"-Herredshusfunksjoner.

Før jeg går videre - vil jeg først fortelle litt om bygningene som vises på bildet.

Skolebygget til venstre - ble bygget som barnehjem i 1895, - og ble kalt Børnehjemmet - og gjorde tjeneste som barnehjem fram til ca. 1912. I forrige århundre var det mange barn som mistet foreldrene tidlig - eller av andre grunner hadde behov for et sted å bo i oppvekstårene.

Tidligere ble barn som ikke hadde foreldre plassert rundt på gårdene - og mange av disse hadde det vondt. Børnehjemmet ble bygget for å bøte på dette - med stor innsats fra bygdas befolkning, dvs. de som hadde råd til å gi økonomisk støtte.

Mange venndøler - jenter og gutter fikk sine barneår på Børnehjemmet - inntil de ble så gamle at de kunne greie seg selv.

Da det ble slutt å bruke bygget som barnehjem - ble det tatt i bruk til skole, - og et rom - det med de tre vinduene mot veien - mot nord -

ble tatt i bruk til kommunalt kontor, - som herredstyresal, ligningskontor, rettsal – og andre formål.

Det øvrige av rommene i første etasje var i bruk til skolevirksomhet – fram til rundt om 1960 – da den nye Vennesla barneskole ble tatt i bruk.

Øvrig bebyggelse på bildet.

Jeg skal komme tilbake til skoleårene senere – men vil først nevne noe om de øvrige byggene som er vist på det store bildet.

Det hvite bygget til høyre – er Vennesla ungdomslokale – eller "Lokalet" som det ble kalt i dagligtale. Det var Vennesla Frilynde Ungdomslag som bygget lokalet i 1894, - og det var i bruk fram til det brant i 1958.

Jeg kommer også tilbake med flere detaljer om lokalet, - men vil ganske kort nevne noe om de andre bygningene vi kan se på bildet.

Bygningen like bak lokalet er huset til Torkel Neset, - gavlen på bygget bak Torkels hus – er huset til Olav Stormo – og bak han igjen ser vi huset til Torleiv Nordhus, - (eller Torleiv Nordihus – som folk sa). Det siste huset som vi ser innerst i Banevegen, (nå heter den Skolevegen) – er huset til Ola Olsen, - eller "Ola ved tjønna" – som han ble kalt i daglig tale.

Omgivelsene ved skolen og lokalet.

Ellers er det bare noe beitemark – og en bråte med tett skog som vises på bildet, - i det området som det i dag ligger tett med skolebygg – barneskole, idrettshall og videregående skoler. Ikke et hus å se i Brandehei, Rundåslia og Heptekjerr.

Veien som skimtes til høyre for Ungdomslokalet kaltes Baneveien – og gikk vel først og fremst inn til Vennesla stoppested – som i begynnelsen av dette århundre var en viktig "stasjon" for vennesla-folk, - men var også en viktig ferdselsåre for bøndene på vennesla-gårdene – som buveg, og til andre formål for gårdsdriften. Veien fortsatte forresten videre innover – til Erkleiv.

Tilbake til Vennesla stoppested. Etter at Setesdalsbanen ble bygget i slutten av forrige århundre – og fram til bilens tidsalder – var Vennesla stoppested et viktig knutepunkt for reisende, varetransport – og som postkontor.

Ommund Vennesland fortalte meg en gang at i sin ungdom hadde han som oppgave å hente varer og post på stoppestedet. Det var eget postmottak på Vennesla stoppested.

Bak den tette skogen som vises på bildet – ligger Linstrømtjønna, (som senere er omdøpt til Linstøbtjønna). Denne tjønna var ganske unik – og anvendelig – på den tiden jeg gikk på skolen. Om sommeren fisket vi blodigler og salamandere, (som så ut som miniatyrøgler), og om vinteren gikk vi på skeiser. Tjønna var nokså grunn – og frøys tidlig – så vi fikk lov å boltre oss på isen – uten at foreldrene var så redde.

Fra Linstrømtjønna – og utover mot skolen – videre forbi kirken, - og ned til Torgrimsen, (nord for Venneslaheimen) randt bekken. Om det rette navnet er "Kjørkebekken" – helt til elva - vet jeg ikke, - da jeg har hørt nevnt Kvernbekken – for det siste stykket ved Torgrimsen.

Bekken gikk åpen utover langs Banevegen – over Linvollen – til den forsvant i stikkrenna foran kirkegårdsmuren – til den igjen dukket opp ved jordet til Ola Eliassen, (i dag er det parkeringsplass for kirken. Gjennom denne stikkrenne – foran kirkegården – krabbet vi smågutter – for å vise hvor modige vi var.

I dag ligger hele "Kjørkebekken" i rør – så nå er det ikke noen som lenger kan gjøre det "karstykke" som vi gjorde i 30-årene.

Vannrenna og vannhulet ved Venneslagården.

Før "min tid" – ble forresten bekken utnyttet til å drive vannhjul på Venneslagården. Fra et sted inne ved Linstrømtjønna – bak der barne-skolen ligger – fram til bakken på østsiden av gården – gikk vannrennen fram til vannhulet – som ble brukt til tresking – og andre formål.

Bak skolebygget – kan en enda se fundamentet til vannrennen.

Da strømmen kom til Vennesla – ble det slutt på å bruke vannhjul,- eller "kvennhjul" som det kaltes. Vannhulet fikk forresten sin endelikt oppe i Øvrebø – på en helt spesiell måte.

Osmund Tjomsås kjøpte vannhjulet – og skulle frakte det opp til gården han hadde i Øvrebø.

Det ble brukt hestetransport – og det gikk greit til oppforbi Sarpengeland, - men da løsnet vannhjulet fra kjerra – tok beinveien ned veiskråningen – og der ble det liggende til det råtnet.

Vennesla skule – skoleårene 1933 til 1940.

Da vi gikk på skolen var tre lærere – og tre klasserom i bruk. Nils Topland var vel det som kalles skolestyrer i dag, - og hadde klasserommet som vendte mot hovedveien, - det som skimtes bak treet ved Digemyrveien. Larsine Birkeland hadde klasserommet med inngang gjennom tilbygget som vises – mot skolegården, - og Eiliv Mjåland hadde klasserom mot øst.

Klasserommene – og "det indre miljø" - var nok en god del anderledes enn på skolene i dag.

Alle klasserommene var nokså like. Høyt under taket, 3 lamper med glasskjermer til belysningen. En høy etasjeovn – til oppvarming om vinteren. Temperaturen i nærheten av ovnen en vinterdag må vel benevnes "gloheit", - men til gjengjeld var temperaturen nærmest vinduene ganske lav – så gjennomsnittstemperaturen ble vel sånn "midt på treet".

Vinduene var av den enkle typen – hvitmalt nederst for at vi ikke skulle kikke ut.

I hvert friminutt måtte den som var "ordensmann" sørge for å lufte. Det var den tids form for ventilasjon. Jeg husker aldri at det var noen som klaget på "det indre miljø" på den tiden.

Forresten – merkelig nok – de fleste av oss overlevde skoletiden – på tross av mangel på ventilasjonsanlegg. Skolegolvene var et kapittel for seg. Hver høst når vi begynte på nytt skoleår – var golvene nymalt, - med skinnende brun golvmaling. Jeg har mange ganger lurt på hvor mange lag maling det egentlig lå på skolegolvet. Det kan vel minne noe om årringer – hvis noen skulle finne på å forske på dette spørsmålet.

I klasserommene var det dobbelte – solide trepult, - med plass for 2 elever, plass til skolesakene i rom under pultplaten – blekkhus framme på pulten, og fast sitteplass med ryggstøtte.

I friminuttene måtte alle elevene ut i skolegården, - med unntak av ordensmannen – som luftet og tørket av tavlen.

Lærerne hadde ikke lærerrom. I alle friminuttene – alle dager gjennom skoleåret – gikk lærerne fram og tilbake i skolegården. I blant kunne vi se at de var langt inne i diskusjoner, - til tider så langt inne – at de glemte vekk oss elever. Topland hadde en fløyte som han blåste i når friminuttene var over. Det var den tids "ringesignal" for elevene.

Topland var forresten kirkesanger og klokker – i tillegg til stillingen som skolestyrer. Det betydde at han måtte delta i alle begravelser som foregikk. For å beskjeftige oss elever i den tiden han var i begravelse – satte han oss til å skrive skjønnskrift. Jeg husker vi "skrev ut" et stort antall skjønnskriftbøker, - men jeg tror ikke at vi ble noen "kløppere" i å skrive fint – de fleste av oss.

Vennesla skule som lassarett.

Jeg kan også nevne – at senere under krigen ble Vennesla skule tatt i bruk som difteri lasarett. Difteri var en farlig – og meget smittsom sykdom – som kunne føre til dødelig utgang. Da sykehuset i Kristiansand ikke hadde plass til flere pasienter –opprettet de lassarett på Vennesla.. Folk flest var "livredde" for å komme i nærheten av pasienter som hadde difteri – så ledelsen ved lassarettet trodde de hadde et stort problem – da de måtte ha hjelp til å reparere det elektriske anlegget i skolen. Jeg ble spurt om jeg turde gå inn i skolen for å reparere anlegget. Det kunne jeg – for jeg var en av de første i Vennesla som hadde hatt difteri – vært innlagt på sykehuset i Kristiansand – blitt frisk, - og var immun mot ny smitte. Så det å gå inn blant difteripasientene – gjorde meg ingen ting.

Vennesla ungdomslokale.

Vennesla ungdomslokale, - eller "Lokalet" som det ble kalt – var vel Vennesla's første kulturhus. Det ble bygget før århundreskiftet av Vennesla Frilynde Ungdomslag – og ble åpnet med stor festivitas den 14. oktober 1894.

Bygningen inneholdt en sal med scene, kjøkken og gang i 1. etasje.

På loftet var det dårlig med innredningen, - men den siste tiden lokalet var i bruk – ble det innredet garderobe på loftet. Lokalet ble benyttet til en rekke formål. Det var som nevnt Ungdomslaget som bygget – og eide huset, - og brukte det til lagsarbeidet. Det ble oppført skuespill, og skytterlaget holdt sine årsmøter og fester der. Frelsesarmeen holdt møter, - det ble holdt valg i lokalet, - og ikke minst husker jeg juletreffestene til speiderne. For oss som var i den riktige alderen – var speiderfestene årets store begivenhet, - ikke minst at vi kunne "gå til seters" med jentene. Bare det å holde en jente i hånden – var en stor opplevelse.

Spesielle arrangementer – festkultur.

Jeg var ikke i den alderen at jeg deltok på de voksne's fester og arrangementer, - men jeg har jo hørt en god del historier om det som kan kalles festkultur og god kotyme.

For å nevne klesdrakt for mannfolkene. En ekte venndøl skulle komme med sixpence lue – og skjorta åpen i halsen – nesten til navlen. Da min onkel – Kristian Krogstad – kom som ung mann til Vennesla – og møtte opp på lokalet i dress, med slips og knallhatt – ble han bydd på juling p.g.a. klærne. Men da han lovet at neste gang han kom på fest – skulle han komme kledd som venndølene, - og derved slapp han juling. Drikkevarer skulle ikke taes inn i lokalet – så flasker med sterke drikker ble gjemt i snøfonn og brøytekanter på vinterstid.

Det går en historie om lensmannen (som hadde ansvaret for brøytingen) – at en kveld det var fest på lokalet – kom han inn i inngangsdøra og annonserte "nå kjæme brøytebilen snart" – uten at jeg vil gå god for historien. Men jeg husker en spesiell anledning – da lensmannen – Søren Robstad – dukket opp i lokalet. Det var etablert et form for tivoli – av folk som var kommet til Vennesla. Av en eller annen grunn ble det en skikkelig slåsskamp – inne i lokalet – ut på kvelden. Det gikk hardt ut over tivoli-inventaret, lensmannen ble hentet, - og stod snart i døra, - og roet det hele ned med ordene "nå må dykke være greie kare".

Det var forresten en neger med i tivolistaben. Det var om den negeren William Andersen (William hos Mari) – uttalte: "då slosskampen va øve – var negeren blitt heilt kvit i ansiktet av redsel".

Toalettforhold for ungdomslokalet.

Merkelig nok – var det aldri blitt bygget noe toalett for lokalet. Ungdomslaget regnet vel med hjelp av gode naboer. I praksis virket det helst slik at jentene tok seg en tur inn Banevegen – når de følte trang, - mens mannfolkene benyttet området lenger ute, - bak Landhandelen, ved skolen – og oppetter veggene – etter som det passet inn.

I et gammelt skolestyrereferat har jeg lest at bl. a. pastor Edvin var opptatt av dette "griseriet" rundt skolen, - og sørget for at det ble bevilget penger til et flettsverkgjerde rundt skolegården.

I den forbindelse husker jeg en spesiell episode – som hadde forbindelse med "trengende" mannfolk. I mørke høstkvelder – hente det at mannfolkene ikke gikk lenger enn ut på trappa for å "slå lens" - gjennom skolegjerdet. En eller annen som hadde sett seg lei på dette – koblet inn en ledning til det elektriske anlegget inne i lokalet, - og ut i gjerdet. Etter sigende hadde dette en veldig god – og avskrekkende effekt på de som styrte "strålen" gjennom skolegjerdet.

Og så vidt jeg vet – var dette forløperen til de elektriske gjerdende som nå er i bruk.

Tilbakeblikk.

Når en ser tilbake – for ca. 60 år siden – må en bare konstantere at det er helt andre forhold i Vennesla nå for tiden, - med skoler, offentlige lokaler, samfunnshus, - og tilbud til ungdommen – og eldre - for den saks skyld.

Banevegen er blitt Skolevegen, Kjørkebekken er lagt i rør, Linvolen er en del av kirkeområdet, skolebygg ligger på rekke og rad, Linstrømtjønna er blitt festplass, og den gamle Vennesla skule er blitt museum.

Vi må bare være takknemlig for at "Børnehjemmet" er blitt tatt vare på – og kan vise kommende generasjoner hvordan forfedrene hadde det i sine oppvekst år.

He dykken kjdkken heime 'os dykken?

*Historielagets dialektspalte
redigert av Olav Jortveit.*

Her kjem den sjuande spalta om Vennesla-målet med eit utval av ord på bokstavane l, m og n.

Språkkommentarane er plasserte ute i sjølve ordlista, beinveges knytta til dei aktuelle orda, slik det blei gjort i fjor.

Her nyttar eg bare høvet til å minne om at eg heile vegen tek med ein del eldre Vennesla-ord som er lite i bruk - eller kanskje ikkje i bruk i det heile i dag. Dette er med på setje dialekten vår i perspektiv, - gjev oss eit djupare innsyn, både språkleg og historisk, i hossen bygda har utvikla seg.

Ordliste for Vennesla-målet (framhald).

Utdrag på bokstavane l, m, og n.

Forkortingar:

s = substantiv, v = verb, adj = adjektiv, adv = adverb, prep = preposisjon, m = maskulinum (hankjønn), f = femininum (hokjønn), n = nøytrum (inkjekjønn), bm = bokmål, da = dansk, isl = islandsk, sv = svensk, eng = engelsk, ty = tysk, lat = latin, norr = norrønt (gammalnorsk), Aasen = Ivar Aasen.

Staving som har hovudtrykket i eit ord, er understrekt.

- labr (s,n) -stivna, gelé-aktig og gjennomskinleg kjøttkraft som ein får når ein t.d. lagar "suss" (Aasen: Lap, da (jysk): læbber).
Døme: Labre lå og skalv på beden før æ beid te, som om de va rædd får dei stærke tænnane mine.
- langsammeli (adj) -langvarig og kjedeleg, (Aasen: langsamleg, norr: langsamliga).
Døme: Somti he me none langsammeli møde på bedehuse.
- larinde (s,f) - kvinneleg lærar, kort form for den gamle nemninga 'lærarinde'. Forma blei brukt på Vennesla skule før 'frøken' fekk innpass.
Døme: Larinda ga åss bestandi et salmeværs i lekse.
"Larinda, æ fære ikkje te dettæ reinestykke!"
- lasteskåd (s,n) - brattheng eller fjellskrent der ein sender tømmeret utfor.
Døme: Me sænte ti tølte udfårr lasteskåde mæ Bommebekken på éin da.
Merknad: Tradisjonelt brukar venndølane ordet 'last' synonymt med 'tømmer'. Det gjeld au i ein del samansette ord som t.d. 'lastehåggår', 'fåorelast', 'skurlast' - og 'lasteskåd'.
Ordet 'last' har tysk opphav med m.a. tydinga 'ladning på skip'. Den norrøne forma er 'lest' som i vår tid er kjend som m.a. gammal måleining for lasteevna til ei skute.
- lausbeden (adj) - om fisken når han bare er så vidt borti agnet utan å bite skikkeleg til.
Døme: Fisken va så altfårr lausbeden dæn kvellen. Æ fekk ein heil hau mæ napp, mæn bare tåo fiske!

- lausmonna
(adj) - laus på munnen, flåkjefta, - fæl til å prate om alt som fell ein inn, - som seier ting ein helst burde halde for seg sjølv, - som er fæl til å sladre.
Døme: De va ingen som tårte betru sæ te Jåon fårde 'an va så lausmonna.
- lausmålka
(adj) - om kyr som er svært lette å mjølke, lausmjelt, lausmjølka (Aasen: lausmjelt el. lausmylkt).
- led (s,m) - farge, fargenyanse, let (Aasen: Lit, norr: lífr).
Døme: Æ lig' ikkje leden på såkkane! Ellårs æ di greie nåkk.
- leg (s,m) - ei form av ordet 'leik' som truleg har blitt til etter påverknad frå dansk, - kan hende via bymålet i Kristiansand. Forma 'leg' finn me i barnemiljøet fyrst og fremst, men me kjenner også ordet 'selskabsleg' godt.
Døme: Kåmm, så ska æ lære dykken ein ny leg!
Merknad:
Elles kjenner me godt til orda 'tereleik' og 'årreleik' i Vennesla-målet.
Desse gamle nemningane syner truleg at 'leik' er den opphavslege forma for 'leg' i Vennesla-målet.
- lekkeblom
(s,m) - eit lokalt namn for løvetann, mest brukt av borna (Aasen: Lekkeblom).
Stilken på løvetann-blomen er hol som eit røyr og smalnar av mot toppen. Borna lagar ringar av desse stilkane ved å stikke den tynne toppenden inn i den romslegare botn-enden. Når ringane etter kvart blir smøygde i kvarandre, får ein til slutt eit lekke som ein kan henge rundt halsen. Sånn har namnet 'lekkeblom' blitt til.

- libbe (s,m) -kjælenamn eller kallenamn på sau, lubb (Aasen: Libba el. Lubba, norr: lubba = svær, rund torsk, sv: lubber = treg og tjukk kar).
Døme: "Kåmme då libben, så ska du få mad!"
Merknad:
 'Libbe' er ei særform som høyrer heime på Agder for det meir offisielle 'lubb' el. 'lubbe' som har tydinga 'lubben skapning', oftast om dyr. - Men i mange dialektar tyder 'ei lubbe' (som hokjønnsord) 'ei lubben kvinne' el. 'ei lubben jente'.
 Grunnordet finn me i det austfrisiske adjektivet 'luf' som tyder slapp, matt, trøytt, stille.
- lid (s,f) - tidspunkt, augneblink, lit (Aasen: Lit, norr: lítr = tid).
 Jfr. 'li' el. 'lide'(v) = 'gå' om tida (De li' alt langt på da'en).
Døme: Han sprang de 'an kunne fårr å røkke tåge
 og fekk slængt sæ på i siste lida!
- ligfår (s,f) - gravferd, likferd, gravfølge (Aasen: Likferd, norr: líka-ferd, líkfór).
Merknad:
 Dette er eit ord som 'dei gamle' brukte, og som kjem av den gammalnorske forma 'líkfór' (fór = ferd, reise).
 Truleg blir ordet ikkje brukt i denne forma i Vennesla lenger.
- ligge (v) - liggje (Aasen: liggja, norr: liggja).
 Dette verbet har to ulike former i perfektum partisipp i Vennesla-målet, ei eldre form 'leie' og ei yngre form 'lågge'. Det blir bøygd slik:
å ligge - ligge - lå - leie el. lågge
Døme: "Æ he 'kje følt mæ no' gåo, - så æ he leie (lågge) pal i heile da!"

- lime (s,m) - ein bunt med bjørkeris som er bunden saman til ein kost til å feie i fjøs, på låve og i tun. Kosten er somtid festa rundt eit treskaft (Aasen: Lime, norr: lími). Døme: "Kan 'kje du ta limen og feie fjøsgålve fårr mæ, - så æ du ein grei gud!"
- lise (s,f) - lindring, lette, opphald i smertene (Aasen: Lisa, norr: lísing, eldre da: lise = ro, kvile, dovenskap). Ordet kjem frå det lågtyske adjektivet 'líse' = stille, sakte. Døme: Medesinen værka fårt. Ho fekk ei lida lise før 'o bjønt' å værke værre enn før.
- livlåort (s,m) - eit lokalt, vulgært og nedsetjande namn på 'innvollar'. Kan bli brukt av ein gutunge som er svært sint t.d. Døme: "Viss du ikkje passe dæ , så ska æ slå livlåorten ud a dæ!"
- loks (adv) - beint, direkte, lukt, raskt og rett fram, utan vidare (Aasen: lukt). 'Lukt' er partisippform til norr. 'lykja'(v) = ende, avslutte. 'Loks' (el. 'luks') er ei form me finn på Agder. Ho har samanheng med norr. 'loks' (adv) = til slutt, endeleg, omsider . Dette adverbet er genitiv-form av norr. 'lok'(s,n) = ende, slutt og kjem truleg frå uttrykket 'til loks' = heilt, fullt ut (preposisjonen 'til' styrte genitiv i norrønt, jfr. 'til fjells', 'til havs' osv. i moderne språk). Ordet blir gjerne brukt om bråe og dramatiske avslutningar. Døme: Ho sprang loks på elva. Han fåor loks ner i avgronnen.

- lomsk (adj)** - skummel, upåliteleg, uberekneleg, listig, lumsk (norr: lymskr).
Døme: Pedår æ ein lomsk mann. Du vette allri hå du he 'an hænne!
Merknad:
 'Lømsk' er ei anna form som me bruker i Vennesla. Me har kan hende fått den frå det svenske "Lömsk"
 'Lømsk' har også ei positiv tyding: flink, dyktig.
 Døme: "Du æ jammen lømsk! At du skolle greie de, hadd' æ allri trudd!"
- lure (s,f)** - ein "porsjon" lort som kua legg frå seg medan ho beitar (Aasen: Lura, norr: lúra).
Døme: Litago la frå sæ ei lure midt i tuna.
- lysgråo (v)** - legge settepoteter i lyset ved t.d. eit vindauge tidleg om våren - for å få fram kraftige groer som gjer at potetene skyt raskare opp når dei har kome i jorda.
Bøying: -gråo - -gråo - -grådde - -grådd
Døme: Dei he lysgrådd potetse i alle år. Då fære di fram nygrådde potetse veldi tili.
- læbete (adj)** - om kjolekant som er ujamn slik at tøyet rekk lengre ned somme stader enn andre (Aasen: lepputt).
Døme: "Kjåolen din æ læbete, Turid! Du må få stelt 'an!"
Merknad:
 Her har me med dansk påverknad å gjere. Det danske ordet for 'lippe' er 'læbe'. 'Læbete' tyder altså 'som heng ned som lipper'. Rota til ordet finn me i eit eldgammalt germansk verb 'lab' som tyder 'henge laust ned'. Våre ord 'lapp' og 'løpse' (lefse) t.d. kjem au av den same rota.

- læden (adj) - som lagar mykje låt el. læte, - som har lett for å ta til tårene når ein ikkje får viljen sin (- helst om såkalla bortskjemde born).
Døme: "Sånn ein læden onge! Han grine ju fårr ingenting!"
- låortesogge (s,f) - nedsetjande namn på ei kvinne som ikkje kan halde det reint ikring seg, og som er svært ureinsleg sjølv.
Døme: "Æ lig' ikkj' å få mad dær i huse, fårr kåna æ ei låortesogge!"
- lårje (s,f) - gammal, stygg og vasstrekt pråm, lodje, lorje (av russisk 'lodija' = elve- og kystfartøy som blei brukt i Pomorhandelen).
Døme: Finn tårt' ikkje råo ud i dæn gamle lårja han hadde lånt a Åola.
- maddlei (adj) - utan lyst på mat av eit bestemt slag, som har mista matlysten, matlei (Aasen: matleid, norr: matlei (s) = ulyst på mat).
Døme: Du kan ede så møe sødsage at du bli maddlei.
- makkeståkken (adj) - som er "stukken" av insektlarver, makketen
Døme: "Dænnæ potetsa æ makkeståkken. Se dæn gule, stive makken dær!"
- mare (s,f) - tilstand av redsle i samband med ein vond draum, person som maser og plagar heile tida (Aasen: Mara, norr: mara).
Døme: "Du hadde visst mara i nått. Du bar dæ så fårrfærdeli i sømne!"
"Du æ ei mare sånn som du drive på å plage mæ!"
Merknad:
Frå gammalt er Mara oppfatta som eit overnaturlig kvinneleg vesen, t.d. eit gjenferd, som om natta set seg på brystet til ein som søv og rir av stad (jfr. 'mareritt').

marodår (adj) - småsjuk, litt dårleg, lemster, maroder (frå ty om sjuk eller såra soldat, frå fr 'maraud' = 'skurk'el. 'slyngel'.
Døme: Æ æ så marodår i da at æ tru 'kj' æ kan på arbei'''.

Merknad:

Det franske ordet 'maraud' er også grunnlag for ordet 'marodør' som er nemning for ein soldat som spelar sjuk og legg seg etter avdelinga si for å plyndre sivilbefolkninga.

masti (adj) -trassig, eigenrådig, mastig - t.d. om vanskelege born el. om husdyr som ikkje vil gå dit ein ynskjer å føre dei.
Døme: "Æ ska seie gudongen æ blitt masti ette vært. Æ kan 'kje rå mæ 'an længår!"

Merknad:

Ordet er ikkje å finne i nyare ordbøker korkje på nynorsk eller bokmål.

Hos oss er det knytta til Agder og Setesdalen. Men det finst i søraust-svenske dialektar med tydinga 'frodig' (om korn) og i eldre dansk der det tyder 'modig', 'mektig'. Ordet har såleis ikkje trengt langt nordover.

Det kan truleg også knytast til eit gammalt ty 'mast' = oppfeiting, fóring av grisar (særleg på nøtter) og til eng 'mast' = eike- el. bøkenøtter. - Ein må då tenkje seg at slik oppfóring gjev store, sterke og eigenrådige dyr, noe som vil passe for innhaldet i vårt ord 'masti'.

maule (v) - ete mat av eitt slag, ete "bart", jfr. 'kjørrmaule' (Aasen: maula, isl: maula, sv: mole = ete tørt brød. Jfr. også ty: Maul = kjeft og maulen = surmule, henge med lippa).

Døme: Me fekk låv te å maule så møe pølse me årka. D'æ nedeli å maule rosine!

- maun (adj) - moden el. mogen, fullt utvikla (om frukt og bær)
(Aasen: mogen, jfr. norr: móast (v) = bli møy).
Døme: "Æ lure på om blåbberane æ maune alt, me he hatt så gão varme i de siste!"
(Men me seier t.d.: 'ei moden kvinne', 'i moden alder', 'skulemoden').
- merakkels (s,n) - uforståeleg hending, under, mirakel (lat: 'miraculum'(s) av 'mirare'(v) = undre seg).
Døme: "D' æ då et merakkels at de jenge væl", seie dei i Vennesla om ei nestenulykke.
- mjøllen el. (adj) - lett, tørr og laus (t.d. om snø), lett som mjøl, (Aasen: møllen mjøllen, norr: 'mjoll' (s,f) = mjøll el. mjell, tørr nysnø, sv: 'mjäll'(s,f) = fin og laus snø). Rota til ordet er 'mel' som er den same som for 'mjøl' (s,n). Den er germansk.
Døme: Potetsane hadde kåkt så længe at di va blitt mjølne (el. mølne).
- moffe (s,f) - Kort "sylinder" av pelsverk el. tjukt ullstoff til å stikke båe hendene i når det er kaldt, røyrsjøyt, muffle (Aasen: 'Muffa'(s,f) og 'Muffel'(s,m) = halvhanske, hanske utan fingertuppar, ty: 'Muff' el. 'Muffe' = hylster, - av lat: 'muffula' = pelshanske).
Døme: Onnår krigen lagte di moffe a kaninsjinn både te jæntane og te damane. Gudane og mannfølkane hadde igronnen ikkje brug fær sånn no'. Dei he som regel ikkje tålmaodihed te å halle nevane i sånn ei moffe lange stonna a gånga. - De passe møe bær fær et mannfølk å stelle mæ moffe som du sjøyde røy mæ!
- mogl (s,n) - Muggsopp som ein ofte finn på ulike matslag, t.d. på heimelaga syltetøy og saft, mygl el. mugg, skimmel (Aasen: Mygla (s,f), norr: mygla (s,f), sv: mögel, da: mul).
Døme: Dær va mogl på tåppen a saftflaskane.
Kårkane hadd' ikkje vore årntli tette.

- moske (s,f) - lykke på garnet i strikkesøyet, maske, maske i fiskegarnet (Aasen: Moske, norr: móskevi, ty: Masche, eng: mesh,).
Ordet er truleg av germansk opphav med rot-forma 'meskw'(v) = "knytte".
Døme: Helga æ så fæl te å miste moskane og spøda. Då bli 'o lei a heile bonningen.
Dei fiska mæ småmoska gån i åna. Då fekk di uhårveli møe småfisk.
- møe (s,adj) - mykje el. mye, stor mengd, i høg grad, og adv) (Aasen: myket, norr: mikill (adj) og mjok (adv).
Bøying: møe - meir - mest
Døme: - Arne fekk møe fårr pængane.
- Han æ møe bær enn æ trudde.
- Dær va møe fålk i kjærka på sonda'.
- møssmårr (s,n) - nedkokt, skilt mjølk som er tilsett bruna sukker og litt mjøl, myssmør. Blir brukt som pålegg (Aasen: Mysesmør).
Døme: "Kan du 'kje smør' ein møssmårr-bede te mæ?"
- mønsås (s,m) - Den øvste bjelken eller åsen oppunder mønet på eit hus (Aasen: Møneås).
Døme: Bjarne ballangserte langsette mønsåsen som ingenting. At 'an ikkje svimla!
- møyge (v) - gjere mjukare, møykje, mykje (Aasen: møykja el. mjuka, norr: mykja). Kjem av 'mjuk' (adj) som har germansk rot 'muk'(v) = vere fuktig.
Døme: "Nå ska 'an få møykt sæ! - D'æ 'kje spøg å hægge last!"
Pianisten må møyge fingrane før 'an bjønn' å spele.

- mærj (s,m) - merg, substans av feit masse inst i knoklane, kjerne, kraft, styrke (Aasen: Merg, norr: mergr, bm: marg, sv: mærg, da: marv).
Døme: De va nydeli å su ud mærlen a beinane nå di lagte suss!
 Dær æ mærl i dæn karen!
Merknad:
 Her er igjen eit døme på palatalisering i Vennesla-dialekten, dvs. at g blir uttalt som j.
 'Mærl' er ei gammal form som nok er lite i bruk hos oss i dag. Dei fleste nyttar no bokmålsforma 'marg'.
- mårje (v) - vere iherdig, halde på , drive på med eitt og det same utan å gje seg, mare (Aasen: 'mara' = skride seint fram, norr: 'merja' = slå, knuse, sv: 'móra' = arbeide jamt og smått).
 Ordet er oså i slekt med 'mure'(v) og 'maure'(v).
Døme: Per mårja og arbeidde frå tili om måræen te seine kvellen.
 "Æ tænke Tårkel fære mårja a sæ nå 'an ska te mæ lastehågging!"
- mårnbakke (s,m) - bakke som under vatnet går skrått nedover frå ei grunne til koldjupt vatn (Aasen: Marbakke, norr: marbakki el. mararbakki).
 Forstavinga mårn- kjem av norr. marr = hav, sjø, jfr. ord som mareflyndre, marehalm, marekatt, marulk.
Døme: Me sette gånane akkorat dær mårnbakken bjønne. Dær fære me allti fisk.
- nadi (adj) - gjerrig, nærig, natig, nask, grisk, naten, flink til å passe på sitt (Aasen: naten, sv: nadog).
Døme: "Æ trudd' ikkje du va så nadi. Du kan ju 'kje onne mæ no'n ting!"

- narrvåren
(adj) - som har ein tendens til å oppføre seg narraktig eller tåpeleg, narrvoren (- 'voren' er perf.part. (han- og hokj.) av 'vere').
Døme: Om Jåon æ ein klåg mann, så æ 'an li'væl no' narrvåren.
- nasekrim
(s,n) - snue, naseforkjølelse (Aasen: Krim = 'forkjølelse', isl: krim = 'slim').
Jfr. krimsjuk = 'forkjølt'.
Døme: Heile loktesansen va forsvonnen fårde 'an hadde fått nasekrim.
- naube (v) - Be inntrengande og lenge, trygle, naudbe (Aasen: naudbidja).
Bøying: naube - be - ba - bedd
Døme: Ho nauba di om ikkj' å ta bane frå 'o.
- ner (adv) ned, til eit lågare nivå (Aasen: ned, norr: nidr, da: ned, ty: nieder, holl: neder el. neer).
Jfr. ner = 'nede', nerente = 'nedentil', nerenfårr = 'nedenfor', neronnår = 'nedunder', nerøve = 'nedover'.
Døme: Me va på vei ner Drivenes-kleivane.
Merknad:
Me ser at Vennesla-målet har r der normalmålet har d i dette ordet. Denne r-en finn me i den gammalnorske forma 'nidr'. I det tyske 'nieder' har dei halde på både d-en og r-en. Det har hollendarane også gjort i forma 'neder' medan 'neer' lydleg er heilt identisk med vårt 'ner'.
- nogga (s) - (den minste) skramme, skrape, ripe; (det minste) fnugg,(Aasen: Nogg).
Heng saman med verbet 'nygge' = gjere skade ved å støyte, skubbe borti noe.
Døme: - "Dær æ 'kje nogga på bilen sjæl om æ he hatt 'an i øve tåo år nå!"
- Dær æ 'kje nogga ijænn a heile stasen.

- nogra (s,f) - tilstand der ein er svært uroleg og fer hit og dit tilsynelatande utan mål og meining.
Døme: "En skulle tru du hadde fått nogra i da! Hå æ de du springe og mase ette?"
Merknad:
'Nogra' er bunden eintalsform. Ordet høyrer heime på Agder. Den ubundne eintalsforma er 'noqr' el. 'nogr' som snautt er i bruk i dag.
Ordet heng elles saman med verba 'naukre' el. 'noke' som m.a. har tydingane 'streve el. slite for hardt' og 'skjelve av veikskap' (grunntyding: 'gni' el. 'gnisse'). Ivar Aasen skriv i kommentarane sine: "Han naukra se for mykje", om en som arbeider mere, end han har godt af."
- nærkåne (s,f) - kvinne som står nær og hjelper til ved fødsalar, jordmor, nærkone (Aasen: Nærkona, norr: nærkona).
Døme: Dei reinte Gonil som ei gão nærkåne. Dei sænte allti bu' på ho nå ei a kånane i nabolage skulle ha lide.
- nøte (adj) - nære på, så vidt, på hogget, på nære nippen
Døme: "De va nøte! Æ va sikkår på æ skulle ha gått udfårr".
Merknad: 'Nøte' er inkjekjønnsform av 'nøten' som m.a. har tydinga 'som er nøye avpassa', 'som er i nøyaktig balanse'. 'Nøten' er truleg lite eller ikkje i bruk i Vennesla-målet. Det ser ut til at bruken av ordet i denne tydinga er avgrensa til inkjekjønnsforma i eit fast uttrykk , slik dømet syner.

- nøre onnår (v) - tenne opp i vedkomfyren for å koke t.d. kaffi
 nøre på - tenne opp (Aasen: nøra, norr: nøra).
Døme: "Nå må æ visst opp og nøre onnår", sa gamle Jakob støtt nå 'an vakna om mårraen.
Merknad:
 'Nøre' er eit verb som ikkje er i vanleg bruk i Vennesla i dag anna enn i faste uttrykk som vist her. Ordet tyder styrke, kveike, gje næring til. Det er av same rot som nære(v). Som substantiv tyder det småved, never til tenning av eld. Tidlegare blei det også nytta som norsk nemning for oksygen t.d. i nynorske lærebøker.
- nått (s,f) - natt, mørkaste tida på døgnet (Aasen: natt, norr: nótt)
Døme: "Æ he 'kje såve i heile nått. Æ æ gærr-trøytt!"
- nåttvår (s,m) -nattverd, siste kveldsmåltidet (Aasen: Nattverd, norr: náttverdr el. náttvódr el. nótturdr, sv: nattvard, da: nadver).
Merknad:
 'Nåttvår' er ei gammal form som ikkje er i bruk lenger hos oss korkje som nemning for sakramentet eller for kveldsmåltidet. Me nyttar forma 'naddvær' når det er tale om nattverdssakramentet. Ho kjem av den danske forma.
- nåvår (s,m) - navar, kraftig borereiskap som dei t.d. brukte til å bore hol i lastestokkar som skulle brukast til bom eller tømmerlense (Aasen: Navar el. Naavaar, norr: nafarr, kjem av nav og geir og tyder eigentleg 'spiss reiskap til å lage hol i hjul-navet med').

Labr og suss

Språkprøve

av Olav Jortveit

“Til å gnage ben var jeg nummer én”, hermt min far allti nå bestemåor kåmm og spurte om me bannane ville gnage bein nå ho og tante Magda skolle lage kalvesuss. Og så låo `an ein gåosli latter, fårr bein-gnaging hadde han sjæl vore mæ på då `an va gudonge.

Og me bannane behøvte bare å gå none metår rætt øve veien – Neseveien – fårr å gnage bein – te dær bestemåor og dei budde. – Huse deiårs hette Såolbakken og lå dær Kirsti og Johan Øvland bu i da`. De va et fint gammelt hus mæ Sørlands-stil. Dær va au et koseli udhus som hørte mæ, fårr egentli va Såolbakken ein liden går. Og et bryggårhus mæ ein digår gammeldags bagaråmn og høg pibe bant sammen sædehuse og bryggårhuse sånn at me fekk et heilt bygningskompleks a dei tri bygningane. Og frammenfårr bryggårhuse va de ein brei pall a semænt mæ tåo trappe – ei fårr fålk som kåmm ifrå sædehuse og ei ann` ei fårr kgyrane som kåmm frå fjøse. – Dær va så koseli at! Mæn de va te kgyrkene me bannane tåo veien. Og då me kåmm inn dær, ståo osen a nykåkt kalvekjødd imåod åss. – De lokta så godt at me måtte svelje spytt rett som de va så me ikkje skolle bjønne å sogle.

Såolbakken

Mæn hær må æ ståppe litt, fårr me bannane visste ju på fårrhånn at de ville bli gnaging a bein hos bestemåor dønnæ ettemiddaen. Me hadde då fydd mæ i de som sjedde udøve da'en: -- Tili på da'en kom onkel Arne øve veien og inn på tuna heime. Der prata han ei lida stonn mæ mi måor. -- Så henta han øks og nyslipt kniv, og då sjønte me at han skolle slakte kalven som just hadde kåmme te værden bårte hos bestemåor og dei. Frå vesjule vårt henta han ud sagekrakken som han stilte lagli te bårtmæ dæn lille bakken ner te jøsselkjellaren. Ette ei stonn kām none pøse mæ vann på plass sammen mæ et fad te å ha blåoe i. - Så jekk Onkel Arne heim ijæn te fjøse deiårs og kām snart tebage, beranes på dæn fine lille kalven. Me bannane hadde alt vore inni fjøse hos Bestemåor fleire gånge og fått kalven te å su på fingrane våre. Me hadde blitt gla i `an, og me tykte ju de va fælt de som skolle sje nå. Men me visste au at de ikkje konne nytte å protestere, fårr dettæ va sånn som de skolle vere. På kanten ner måod jøsselkjellaren stilte Onkel Arne sæ skrævs øve kalven mæ øksa i neven. - Han strøyg og klappa kalven litt nerøve halsen og klødd' `an et par gånge bag øyrane og i nakkehola sånn at `an skolle stå råoli. Så smalt øksehammårn i skallen på kalven - éi gång - brennfårt og hart. Kalven sokk sammen mæ éi gång og blei ligganes å spradde mæ alle beinane mæns Onkel Arne stakk `an i halsen sånn at blåoe fåssa ud og øve i et fad som ståo klart. Me bannane va ganske fårrstøkte samtidi som me va veldi nysjærrie au, fårr kalven lå og spradda ei gåo stonn. "D'æ bare lemusa!" trøsta Onkel Arne då, "Han kjænne ingen ting!" Så blei magehåla åbna mæ none fårte snitt mæ dæn kvasse kniven, og då fekk me se alle dei rare tingane som finst inni ein kalveskrått: - tarme, levår, longe, jærte osv. - og fårde de va ein studepåse som hadde blitt slakta, så va dær visst ein liden tissemann au ein plass, mæn dettæ prata værken me bannane ellår Onkel Arne noe om, mæn me visste om de. Mæ et godt tag i fram- og bagbeinane løfta Onkel Arne kalveskråtten opp på sagekrakken, og så tåo `an te mæ flåinga og vaskinga - og oppdelinga a kjødde. Innvållane blei ligganes å renne a sæ i bakken ner måod jøsselkjellaren. Seinare gravte Onkel Arne dei ner.

Væl inne i kbyggene smøyg me åss udenom dæn svære branlete katten som ikkje kunne fårrdra bønn. - Han lå bårtmæ åmnen og dåvna sæ - . Så sa Bestemåor at me måtte sette åss bårt i låftstrappa. Det va ei trapp som jekk rætt opp te låfte uden sving ellår vinkel. Mæn trappa va ju `kje så særli lang, fårr de va lågt onnår tage i sånnone gamle hus. Så sadd me dær oppøve i trappa, - mæ Honsfåss-papir øve kneane så me ikkje skolle søle åss te - , mæns Bestemåor delte ud bein som ho hadde samla i ei lida balje. - Og de jåore ho så rættfærði som det kunne gå an, fårr alle ville ju helst ha de som me likte best a alt - næmli dei hãole beinane som va folle a safti mærij. - Mæn alle beinane va egentli gãoe, fårr Bestemåor hadde ikkje skrappt di reine fårr kjødd.

Dær va nåkk å gnage på, og ette vært fylte me magane våre mæ kjødd, mærij og brosk, mæns tante Magda sveivte og sveivte på kjøddkvenna og Bestemåor fylte fade og fårme mæ dæn oppmalte kjøddmassa blanna mæ karve og andre kryddår. Så tømte ho kjøkk og glåovarm kjøddkraft øve. Dei ryganes karane blei te slott bårne ud i dei kjølie stauane fårr å størkne te suss. Me bønnane va nå mette og søvnje og kravla oss ner frå låftstrappa og takka fårr maden. Veien va kårt heim, og dei minste blant åss va alt klare fårr sænga. Da'en ettepå stão de som regel ein asjett mæ et godt stykke suss på bårne nå me skolle ede mårramad. - Dær stão de og frista mæ solid kjøddmasse og gãosli labr som skalv nærvøst vær gång me donka litt bårti bårne. Mæn de meste a kalvesussen frakta di opp te butikkane, te Andres Gonnårsen ellår Åola Bakken - ellår "Kopra" (Kooperativet el. Samvirkelaget) ude i Graslia. Dær kalte di sussen fårr Salve-suss fårrde min bestefar hette Salve. - Og så vidt æ vette, så va Salve-sussen populær.

Årsberetning

for perioden 31. mars 1998 – 9. mars 1999

Styret har i perioden bestått av:

Olaf Ingebretsen	–	leder
Tore Robstad	–	nestleder
Kåre Nordhagen	–	kasserer
Sigfrid Witzøe	–	sekretær
Arne Krogstad	–	styremedlem
Harry Arntzen	-	”
Georg Hagstrøm	-	”
Trygve Jortveit	-	”
Lida Olsen	-	”

Virksomheten.

Et nytt aktivt historielagsår er tilbakelagt. Seks styremøter er avholdt og ca. 30 saker behandlet. Medlemstallet er 175 – litt færre enn i fjor. Vi vil igjen oppfordre medlemmene til å verve nye medlemmer. Oppslutningen om lagets tilstelninger har vært svært bra. Det har vært arrangert lags-kveld, olsokfeiring, førjulskveld og vandreturer. I løpet av året er to ”Nytt fra historielaget” sendt ut – samt årsskriftet. Laget var også representert i Katrineholm i forbindelse med Nordendagene.

Litt om de forskjellige arrangementene.

31. mars. Årsmøte i restaurant ”Løa.”. Olaf Ingebretsen ønsket 25 medlemmer velkommen. Årsberetning og regnskap ble godkjent uten merknader. Valgkomiteens forslag til styre med vararepresentanter, revisorer, valgkomite og arrangementskomite ble enstemmig vedtatt. Historiker og forfatter Bjørn Slettan holdt et interessant foredrag om ”Agder/Sørlandet –en regional identitet?”

Vårvandringen 23. mai

gikk i år til Sagaområdet. Randi Fjellestad var guide og orienterte om stedene vi passerte. Opplegget var tilrettelagt av Solveig Andresen.

Olsokfeiringen.

Mellom 150 og 200 deltok i årets olsokfest. Ordfører John Edvard Olsen kåserte om merkesteiner i bygdas utvikling. Salg av kaffe, vafler og ”Bomfutens laksesuppe” hørte også med. Etter utlodning, gjettekonkurranser, lek og moro for barn og voksne, ble kvelden avsluttet med tenning av ”Olavslogen” på piren.

Tur med Setesdalsbanen 9. august.

Ca. 20 av passasjerene på togturen deltok på vandringen over dammen på Kringsjå Jørdis Hodnemyr var guide og fortalte om sin oppvekst her.

Vandretur i september

gikk til "Jerusalem" med Trygve Jortveit som engasjert og velorientert kjentmann.

I kulturuka

var historielaget engasjert sammen med bondekvinnelaget i utstillingen "Redskaper fra bestemors kjøkken" som Aud Brulid stod for.

Lagskvelden i oktober

ble holdt i Husmorhuset. Over 60 frammøtte hørte Trygve Jortveit fortelle og vise bilder fra sin tur til Amerika.

Førjulskveld i restaurant "Løa"

ble det i år som i fjor. Over 90 frammøtte hørte Ommund Strandberg lese juleevangeliet og Odd Arild Nordli kåsere om "Juletradisjoner i forandring." Allsang, gjettekonkurranser og intervju med Harry Arntzen i forbindelse med hans besøk på Slottet, var også med på å gjøre kvelden til en trivelig sammenkomst.

Nytt i år

er at laget har fått fast kontorplass i gamle Vennesla skole og har åpen dag her hver onsdag formiddag. Representanter fra styret er til stede, og medlemmer og andre oppfordres til å stikke innom.

Utsendinger, komiteer m.v.

Olaf Ingebretsen har vært redaktør for årsskriftet.

Arne Krogstad er lagets representant i "Stiftelsen Vigeland Hovedgård."

Sigfrid Witzøe er lagets representant i museumsrådet.

Olaf Ingebretsen er lagets representant i Bommenutvalget.

Georg Hagstrøm representerer laget i "Venneslastua"

Olaf Ingebretsen representerte laget på Vest-Agder historielags årsmøte.

Olaf Ingebretsen og Sigfrid Witzøe deltok på årsmøtet i Stiftelsen Vigeland Hovedgård.

Utgivelser.

årsskriftet for 1998 ble trykt i 200 eksemplarer. Meldingsbladet "Nytt fra historielaget" er sendt til alle medlemmer og kom i mai og juli. –

Olaf Ingebretsen forfatter disse.

Sigfrid Witzøe

sekretær

